БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТЫЖЫҢАР!

ШЫН

ВКП(б) ТЫВА ОБКОМУНУҢ, КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕДИНИҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИҢ ОРГАНЫ

1925 чылда үндезилеттинген

1951
МАЙ
22
ВТОРНИК
№ 100 (2274)

ӨРТЭЭ 20 КӨП.

Бо хүнгү солунда:

Часкы тарылганы организастыг болгаш дүрген доозаалыңар! (1 арын).

Тыва автономнуг областа хөй уругларлыг иелерни «Иениң алдары» деп орденнер-биле болгаш «Иениң медали» деп медальдер-биле шаңнаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыы (1 арын).

В. Кородеев — В. И. Лениннин Чогаалдарының үжен дөрт дугаар тому (2 арын).

ВЛКСМ обкомунуң IV пленуму (3 арын).

П. Черкашин. — Рак эмнетинип болур (3 арын).

Дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң оралакчыларының баштайгы чөвүлел хуралы (4 арын).

Тайбыңның Пактызы дээш (4 арын).

Уругларның чайгы дыштанылгазын организастыг эртирер

Школаларда ам өөредилге чылы доозулган болгаш экзаменнер түлүктеп чоруп турар. Экзаменнер доостуру билек олар чайгы дыштанылгазын эгелээр. Уругларның чайгы дыштанылгазын чеп организастаары — областың партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының чугула сорулгазы. Уруглар эки дыштанып, кадыын быжыглаан тудум, олар келир өөредилге чылында улам чедиишкиннии-биле өөренип шыдаарлар.

1950 чылдың чайынында бистиң областың 2000 ажыг школачылары пионер лагерьлеринге болгаш уруглар кадыкшылгазының шөлдеринге дыштанганнар. 1000 чыгам уруглар область иштинге чоруткулаан экскурсияларга болгаш туристиг походтарга киришкеннер. Эң эки 45 өөреникчилер бистиң чуртувустуң найсылалы—Москваже экскурсиялап чораан. Крымда Бүгү-эвилелдиң «Артек» лагеринге 20 уруглар дыштангаш келген.

Ындыг болза-даа, эрткен чылын уругларның чайгы дыштанылгазы бистиң обласка элээн четпестерлиг болуп эрткен. Уругларның чартык кезиинден хөйү хоорайларга, суурларга артып калгылаан болгаш оларның-биле бүгү чай дургузунда кандыг-даа ажыл чорутунмаан. Чамдык школалар өөредилге чылы дооступ, чай эгелээн соонда уруглар-биле чайгы үеде дыштанылгазын чөп организастаарынче мырыңайла сагыш салбас чүүлдер бар. Ындыг таварылгалар эрткен чылын областың Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем районнарының школаларынга болгулаан.

Үстүнде районнарның партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары болгаш улус өөредилге, кадык камгалал органнары уругларның чайгы дыштанылгазын, база кадыкшылганың хемчеглерин эки организастаарының айтырыын боттуг удуртулга-биле хандырарының улуу, харын школа удуртукчуларының чүгле боттары дыштаныксаар хөөнү-биле эптежип эрткеннер. Ол өвта-ла шын эвес. Бо 1951 чылдың чайынында уругларның чайгы дыштанылгазын организастаарынга шак ындыг четпестерни үндезини-биле болдурбас херек.

Бо чылын обласка уругларның чайгы дыштанылгазын чедиишкиннииг эртирер дугайында айтырыгны ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң күүсекчи комитеди чоокта чаа шиитпирни үндүрген.

Ында айтып турары болза:

«Чайгы үеде уругларның дыштанылгазын организастаар болгаш оларның-биле кадыкшылганың арга-чемчеглерин чорудары чер-чер Советтериниң харысалгалыг чугула сорулгазы кылдыр санаар.

Уругларның кадыкшылга албан черлеринге эргежок чугула хереглетинер оран-бажыңнарны тускайлап үспүшаан, оларның септелге дерилгезин чогуур өйүнде кылып, уругларның сөөртүлгезин транспорт-биле саадал чок хандырып, лагерьлерни, уруглар шөлдерин одалга болгаш аъш-чемниң продуктулары-биле бүрүн хандырган турарын хоорküүском болгаш райкүүскомнар даргаларынга хүлээдир»—дээн.

Ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпири ёзугаар бо чайын Кызылдың болгаш районнарның пионер лагерьлеринге, уруглар шөлдеринге болгаш садтарынга шупту 1500 ажыг уруглар 3 ээлчег-биле дыштанып эртерлер. Оон ыңай областан дашкаар экскурсияларга 150 школачылар чоруур болгаш Кызыл хоорайның школа бүрүзүнүң чанынга кирип дыштаныр пионер лагерьлери база ажытынар. Оларга дыка хөй школачылар хаара тутунар.

Моон алгаш көөрге, бо чылын обласка эртирип чорудар уруглар дыштанылгазының болгаш оларга хамаарышкан кадыкшылга ажылының хемчээли эмир чылдаазындан оранчок улуг болур дээрзи тодаргай-дыр.

Ынчаарга уруглар дыштанылгазының болгаш кадыкшылга хемчеглериниң сезону бо чылын бүгү обласка июнь 10-дан эгелээр. Ам аңаа чедир каш-ла санныг хонук арткан.

Мынчангаш областың бүгү-ле партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары болгаш улус өөредилге, кадык камгалал органнары, ол ышкаш бүгү хөй-нииити ол чугула хемчеглерниң белеткелин амдыгааштан эгелеп хынамчалыы-биле чоруткан турар ужурлуг. Ылаңгыя облоно, тус-тус районнарның улус өөредилге килдистери, ВЛКСМ-ниң обкому, ооң тус-тус райкомнары пионер лагерьлеринге, уруглар садтарынга болгаш шөлдеринге ажылдаар мергежилдиг каадырларны: эргелекчилерни, кижизидикчилерни, вожатыйларны амдыгааштан шилип тыпкылааш, ВКП(б) хоорокомунуң, райкомнарның бюроларынга бадылаткан турар ужурлуг.

Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай, район Советтери лагерьлерниң, шөлдерниң болгаш садтарның септелге, дерилгеринче ажылчы чонну, транспорту доп-дораан калбаа-биле эвилелдеп киирбишаан, оларны ажытыныарының бетинде таарымчалыг бүгү корум-чугумга тургускан турар хүлээлгелиг.

Областың профэвилелдер чөвүлели, тус-тус обкомнар болгаш оларның кудуку организациялары ол чугула ажылдан мурнуку чылдарда турганы ышкаш дашкаарлап хоорлур чорукту болдурбайн, аңаа идепкейлиг киржип, лагерьлерге, шөлдерге, садтарга ажылчын күжүн шилип алыры, дээн чижектиг өске-даа ажылдарга дузалашса чогуур. Кадык камгалалының органнары дыштанылга үезинде лагерь шөл, сад бүрүзүнге боттарының ажылдакчыларын быжыглап тургуспушаан, уругларның кадыкшылдыг байдалы дээш медицинаның доктаамал хайгааралын хандырып тургузар.

Областың хереглекчилер эвилели болгаш ооң тус-тус район ниитилелдери болза, уругларның чайгы дыштанылгазының үезинде аъш-чемниң продуктуларын ассортимент аайы-биле үзүктелиишкин чок хандырып, уругларга пөк чемненилгени берген турар ужурлуг.

ВКП(б)-ның райкомнары болгаш Кызыл хоорkому уругларның чайгы дыштанылгазының херээн чүгле улус өөредилге органнарынче чая каап, оларга идегеп кааш тайбыңчырап олура чайлаар чоруктар болдурбайн, ону хүн-бүрүнүң боттуг удуртулгазынга ап, уругларның дыштанылгазын чедиишкиннииг эртирер талазы-биле Советтерге, профэвилел, комсомол организацияларынга, улус өөредилге, кадык камгалал органнарынга негелдени шыңгыы тургуспушаан, контрольду күштелдирген турар ужурлуг. Лагерьлерниң, шөлдерниң болгаш садтарның ажылынга үргүлчүнүң хайгааралын тургузуп, оларда дыштанылганың канчаар эртип турарының дугайында лагерь, сад, шөл эргелекчилериниң информацияларын райкомга өй-өйде ап, илеретинген четпестерни ол дораан узуткаары дээш шиитпирлиг хемчеглерни алыр херек.

Ынчаарга уругларның чайгы дыштанылгазы оларны чүгле пионер лагерьлеринге уруглар шөлдеринге болгаш садтарга хаара тудары-биле кызыгаарлатынып калбас деп чүве билдингир. Бистиң дыка хөй уругларывыс, ылаңгыя школаларның үстүкү класстарының өөреникчилери ол хемчеглерге хаара тутунуп шыдатынмас. Ындыг чүве болганда оларга дыштанылганың өске хевирлерин таарыштыр организастаар херек. Ылаңгыя 6—9 класстарның өөреникчилерин аңгы-аңгы бөлүктерге чаргылааш, областың бойдус байлактарын, климадын, төөгүлүг тураскаалдарын, дириг амытаннарының амыдыралын шинчилетирип өөредири-биле тус-тус районнарже туристиг походтарны организастап үндүргүлээр херек. Оларның удуртукчуларынга төөгү, география, бойдус эртемнериниң эң дуржулгалыг башкыларын хостап быжыглаар.

Төрээн крайын шинчилеп өөрениириниң талазы-биле школачыларның шак ындыг туристиг походтарынга бистиң областың бүгү хөй-нииитизи чогуур дузаламчыларны чер болганынга көргүзүп, ылаңгыя райкүүскомнарның, суур, суму Советтериниң, колхозтар баштаар черлериниң талазындан оларның киржикчилерин хүнезин, транспорт-биле хандырган турар ужурлуг.

Мынчангаш, чаш салгакчыларның кадык, шоваа амыдыралының, чедиишкинниг өөредилгезиниң үндезини — оларның чайгы дыштанылгазын обласка организастыг бедик деңнелге эртирээл!

Улуг баштыңчылар дугайында лекция

Майның 18-те Кызылдың Гастелло аттыг культура болгаш дыштанылга паркының чайгы лекториязынга «Лениннин болгаш Сталинның улуг кады ажылдажылгазы» деп темалыг лекция болган.

Ук лекцияны политиктиг болгаш эртем билиглерни тарадыр талазы-биле ниитилелдиң чиңгине кежигүнү эш Кузьмин номчаан. Ол лекцияны 120 ажыг кижи улуг кичээнгейлиг дыңнап эрткен.

Лекция болган соонда «Таңгырак» деп чечен-документальдиг киво-фильмни көргүскен.

Часкы тарылганы организастыг болгаш дүрген доозаалыңар!

Хову ажылын доосжан

Бо чылын элбекшилдиг дүжүт чеңдип алыр дээш колхозчулар часкы тарылгага кызымак чүткүлдүг ажылдаан, Улуг-Хем районнуң Ворошилов аттыг колхозу майның ортан үезинде тарылгазын бүрүн доосжан, чүл дизе, 410 гектар тараа херек кырында тарытынган.

Колхоз даргазы эш Чаш-оол, хову бригадазының бригадири эш Быян-оол олар чай дургузунда тарааның үнүжүн экижидери-биле баштайгы хемчеглерни чорудуп эгелээн.

О. УИНУК-ООЛ.

Ажыл нормазын ажыр күүседип турар

Балгазында машина-мал ажылының станциязының тракторизи Николай Пахоруковтуң ажылының дуржулгазын ажыглавышаан, Таңды районнуң Бай-Хаак МТС-тиң тракторизи эш Третьяков тарылга ажылының нормазын 2—3 катап ажыр күүседип турар.

Калинин аттыг колхозтуң тарылга шөлүнде ажылдап турар МТС трактористери, комсомолчулар Москаленко болгаш Бекреев олар хүн-бүрүде бир ээлчег дургузунда кижи бүрүзү 9 гектарны аңдарып турган. Олар болза 1951 чылдың социалистиг чарыжынга боттарының алган хүлээлгелерин аладарлыы-биле күүседир дээш чеңдип алган чедиишкиннерин хөгжүдерин болгаш быжыглаарын хүлээнип турар.

бистиң корр.

Хүлээлгезин күүсеткеннер

Часкы хову ажылының үезинде Чаа-Хөл районнуң чамдык колхозтарында мурнакчы ажыл-ишчилер ажыл нормазын долдур болгаш ажыр күүседип келген. «Бурунгаар» колхозта аңдазыннар-биле чер аңдарып турган бригадада Калыын болза, хүнде 0,75 гектар черни аңдарар планын 100—125 хуу, Шокчал аңдазыны-биле чер аңдарар планын — 120 хуу, Тырыңнай — 110 хуу күүседип турган.

Ол колхозта боттарынга онаашкан нормазын долдур болгаш ажыр күүседип турар илиртекчилер база бар. Дыртый, Содунам, Кувусчаал олар хүнде 4 гектарны илиртээр турган, 5—5,5 гектарны илиртеп турган.

Шверник аттыг колхозтуң хову ажылында Суваң-оол хүн-бүрүде 0,60 гектарны аңдарар нормазын ажыр, ону 100—110 хуу, ол ышкаш Шактар, Дарыйбан олар чер аңдарылгазының ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Ынчангаш, олар часкы хову ажылының мурнакчылары болган.

Х. САРЫГ-ООЛ.

ХҮНДҮЛЕЛ САМБЫРАЗЫ

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

ВКП(б)-ниң Кызыл районуң болгаш район Совединиң күүскомунуң часкы тарылгага чедиишкиннииг болганы дээш, областың Хүндүлел самбыразынга киирери болза:

1. **«Бай-Булуң» колхоз** — (даргазы эш Астанин, партия эге организациязының секретари эш Көк-оол) 7 ажыл хүнүнде тараа культураларының тарылгазын 123 хуу күүсеткен.
2. **«Баян-Хем» колхоз** — (даргазы эш Дамдың, партия организациязының секретари эш Ензак) 8 ажыл хүнүнде тараа культураларының тарылгазын 103 хуу күүсеткен.
3. **«Малчын» колхоз** — (даргазы эш Попуш, партия организациязының секретари эш Сагаан) 8 ажыл хүнүнде тараа культураларының тарылгазын 102,5 хуу күүседип алган.
4. **Ондар Доржу** — Кызыл МТС-тиң тракторизи, ээлчегде ажыл нормазын 148 хуу күүседип, 168 килограмм кывар чүүлдү камнап алган.
5. **Валев Анатолий Георгиевич** — Кызыл МТС-тиң тракторизи, тракторнуң күжүн бүрүн ажыглап, ээлчегде бүдүн чартык ажыл нормазын күүсеткен болгаш 427 килограмм кывар чүүлдү камнап алган.
6. **Тыртыйбан Чечен** — Кызыл МТС-тиң тракторизи, бүдүрер ажыл нормазын үргүлчү 140—148 хуу күүседип турар.
7. **Хохлов Иван Иванович** — Ооң трактор бригадазы часкы тарылга үезинде планын 112 хуу күүседип алган болгаш 1981 килограмм кывар чүүлдү камнап алган.

Каа-Хем районда

Каа-Хем районнуң колхозтары майның 15-ке чедир тараа культураларының тарыырының планын 54 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр 800 гектарны тарыыр деп сорулга салып турар.

«Победа» колхоз (даргазы эш Болдырев, партия эге организациязының секретари эш Чимбии) часкы тарылга талазы-биле районда мурнакчы ажыл-агый болуп турар. Ол колхоз 6 ажыл хүнүнде 800 гектар шөлге шык базырылгазын бүрүн доосжан болгаш тарылга мурнунуң илиртээшкинин чоруткан. Тарылганы 9 ажыл хүнүнде доозуп, планындан 100 гектарны ажырган болгаш амдаа 100 гектарны тарыыр деп турар.

Колхоз баштаар чери Сарыг-Сеп МТС-тиң трактористеринге эки байдалды тургускан. Часкы тарылга эгелээниинден бээр үениң дургузунда тракторист, чаштырыкчылар, илиртекчилер бүдүрер ажылдың нормазын күүсетпейн турган чаңгыс-даа таварылга турбаан.

Г. В. Болдыревтиң трактор бригадазы дүн хүннүң нормаларын хүннүң-не ажыр күүседип турар. Дээре тракторист Тимофей Бортников, чаштырыкчылар Чердынцев, Адармит, Намдак кошчаан үш сеялкага май 8-тен май 12-ге чедир 36 гектар норманың орнунга хүн бүрүде 80—88 гектарны чаштырып турган.

Аът сеялказы-биле тараа чаштырып турар Константин Бортников нормазын хүн бүрүде 165 хуу чедир күүседип турар, Анна Бальчугова хүнде 4 гектарны чаштырар нормалыг турган 5—6 гектарны чаштырып турар. Илиртекчилер Серендик, Билчирмаа, Даваа илиртээшкинге ээлчег нормазын 120—150 хуу чедир күүседип турарлар.

Бүрен Бай-Хаакта «Большевик» колхоз тарылга планын 80 хуу күүсеткен. Ворошилов аттыг колхозта ажылдап турар тракторист К. Дресвянников, чаштырыкчылар Баланин болгаш Беляни[н] биле май 15-те 36 гектарның орнунга 130 гектарны чаштырып тараан болгаш 220 килограмм кывар чүүлдү камнап алган. Бригада шак графигин ёзугаар ажылдап турар.

«Октябрь 14 чыл оюу» колхозта часкы тарылга хончуг оожум темпилиг чоруп турар. Ында хову ажылдарын планныг ёзу-биле организаставайн турар. Колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Елисеев, партия эге организациязының секретари эш Малышев) трактористерге болгаш чаштырыкчыларга өйүнде байдалды тургуспаан. МТС-тен үндүрүп берген техниканы бүрүн ажыглап шыдавайн турар.

Чурттуң ховуларында

Белоруссияның колхозтары хендир тарылгазынче массалыы-биле эгелеп кирген. Ол техниктиг культураның тарылгазы эрткен чылга бодаарга, агротехника талазы-биле элээн бедик деңнелдиг эртип турар. Полоцк областың колхозтарының хөй кезии тарылгага кирер хендир үрезининиң шынарын бедидери-биле үрезинни агаар-чылыг чылдыышкынын кылып эртирген. Полесская, Гродно, Брест болгаш өске-даа областарның ховуларында хендирниң эвилелдиг үнүүшкүнү көстүп келген. Колхозчулар тарылга шөлүн болбаазырадып ажылдаарынче эгелеп кирипкен.

Тюмень обласка соок хүннерниң үргүлчүлээшкининиң сөөлүнде каан изиг хүннер эгелээн. Хүндүскү чылыгның хемчээ 25 градус чеңдип турар. Күзүн чажып тараан тараалар күш кирип, ногаарып эгелээн. Хөй участкаларда чазын тараан кызыл-тастың, чочак-тарааның болгаш өске-даа культураларның үнүүшкүнү көстүп келген. Областың колхозтарында болгаш совхозтарында эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, оон 3 катап хөйнү тараан.

Красноярск крайда улуг район болур Минусинск район тараа культураларының тарылгазының планын күүсеткен. Ол ышкаш хөй чылдарда үнер сигеннерниң тарылгазын база доосжан. Мурнакчы колхозтар тарааны пландан ажыр тарып турар. Районда пландан ажыр ниитизи-биле 900 га кызыл-тас тарытынган.

Приморьениң ховуларында картофельдиң болгаш ногаа чүүлүнүң олуртуушкуну массалыы-биле эгелээн. Ол культураларны олуртурунга эрткен чылдан 10 хуу ажып турар шөлдү киирген.

(СЭТА).

Казахстанның совхозтары тарылгазын доосжан

АЛМА-АТА. Казахстанның совхозтары тараа культураларының тарылгазын май16-да доосжан. Эрткен чылга деңнээрге, тарылга бо чылын 10 хонук бурунгаар доозулган. Чазын чажып тарыыр кызыл-тастың шөлү 18 муң га кылдыр улгаткан.

Шөлдүң бүгү ажылдары механизастытынган турган. Шыдыраа хөлдей болгаш кызыы кылдыр аңдарып тараан тарылганың шөлү эрткен чылдагызындан ийи катап хөй. Профессор Мокинниң дуржулгазын ёзугаар чуглаан кызыл-тас үрезини-биле тараан тарылга шөлү беш катап улгаткан. Казахстанның соңгу талакы областарының үрезиннери колдуунда шуптузу агаар-чылыг чылыдышкынын эрткен.

Республиканың совхозтары эрткен чылдагызындан үш катап ажып турар хире шөлде күскү чер аңдарылгазының чемиштирилгезин чоруткан.

Мал чеминиң культураларының тарылгазы дооступ турар. Хөй чылдарда, чаңгыс чылда үнер сигеннер болгаш силос культуразын бүдүн чартык катап хөйнү тараан.

(СЭТА).

Тыва автономнуг областа хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орденнер болгаш „Иениң медали“ медальдер-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1944 чылдың август 18-те үндүрген Чарлыы ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң мурнундан шаңнаары болза:

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ДЕП ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Салчак** Норбу Кончуковна — Бай-Тайга районнуң Шуй сумузунда өг-бүле ээзи.
2. **Санчат-оол** Силинмаа Аранчиновна — Каа-Хем районнуң Ворошилов аттыг колхозтуң колхозчузу.
3. **Чистякова** Евдокия Степановна — Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ДЕП ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Даржаа** Тас-Баштыг Чыңгылап — Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг колхозтуң колхозчузу.
2. **Донгурак** Акаана Сүрүн — Бай-Тайга районнуң Көп-Сөөк сумузунда колхозчу.
3. **Кудер** Давыт-оол Минчиир — Бай-Тайга районнуң «Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.
4 **Монгуш** Дембирел Енданоbна—Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана сумузунда өг-бүле ээзи.
5. **Санчы** Анайбанак Дамдыкай — Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг сумузунда өг-бүле ээзи.
6. **Смертина** Фетинья Яковлевна — Каа-Хем районнуң Ворошилов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ДЕП ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Двоеглазова** Ульяна Емельяновна — Каа-Хем районнуң Ворошилов аттыг колхозтуң колхозчузу.
2. **Дресвянникова** Прасковья Ивановна — Каа-Хем районнуң МТС ажылчыны.
3. **Крылова** Нина Петровна — Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.
4. **Лапчикова** Мария Егоровна — Каа-Хем районнуң харылзаа конторазының ажылдакчызы.
5. **Монгуш** Дылый Шыдарвайовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозтуң колхозчузу.
6 **Мөнге** Маадыр Дамбаа — Бай-Тайга районнуң Бай-Тал сумузунда өг-бүле ээзи.
7. **Мөнге** Сюрюнмаа Седеновна — Бай-Тайга районнуң Көп-Сөөк сумузунда колхозчу.
8. **Науменко** Антонина Федоровна — Каа-Хем районнуң «Золотопродснаб» конторазының ажылдакчызы.
9. **Неволина** Наталья Степановна — Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.
10. **Ондар** Кокей-оол Донгаовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозтуң колхозчузу.
11. **Ооржак** Чодураа Дасооловна — Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозтуң колхозчузу.
12. **Орлова** Капиталина Витальевна — Каа-Хем районнуң «Колхозник» солуннуң редакциязының ажылдакчызы.
13. **Сагалакова** Домна Агафоновна — Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.
14. **Салчак** Депий Лопсан — Бай-Тайга районнуң Бай-Тал сумузунда өг-бүле ээзи.
15. **Салчак** Серен Ак-ооловна — Бай-Тайга районнуң Бай-Тал сумузунда өг-бүле ээзи.
16. **Салчак** Чаңма Кыргановна — Каа-Хем районнуң «Сталинчы орук» колхозтуң колхозчузу.
17. **Сарыглар** Деденмаа Сундуйовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозтуң колхозчузу.
18. **Трегубова** Ирина Ефимовна — Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.
19. **Хертек** Серен Магатай — Бай-Тайга районнуң Көп-Сөөк сумузунда өг-бүле ээзи.
20. **Ховалыг** Магштай Агбаанононовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозтуң колхозчузу.
21. **Ховалыг** Сапыржаан Лопсановна — Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана сумузунда өг-бүле ээзи.
22. **Шарай** Севильбаа Чодураевна — Каа-Хем районнуң «Сталинчы орук» колхозтуң колхозчузу.
23. **Шожунчап** Бораштан Чамбал — Бай-Тайга районнуң Көп-Сөөк сумузунда өг-бүле ээзи.
24. **Яковлева** Екатерина Петровна — Каа-Хем районнуң «Золотопродснаб» конторазының ажылдакчызы.

(Уланчылыг).

В. И. Ленинниң Чогаалдарының үжен дөрт дугаар тому

Улуг Ленинниң генийлиг ажылдары болза, бистиң партиявыстың, совет улустуң коммунизмниң тиилелгези дээш демиселинге идея талазы-биле күчүлүг чепсээ болур. Революстуг теорияның хөгжүлдезинге, чогаадыкчы марксизмниң хөгжүлдезинге чаа чада-биле демдеглетинип турар ленинизмниң үнелеп четпес байлактары оларда кирген. Ленинниң өлүм чок генийи империализмниң болгаш пролетар революциязының үезинде марксисчи партияның теория, стратегия болгаш тактиказынын эң-не нарын айтырыгларын ол классиктиг чогаалдарында чырыткан.

Ленинниң кол чогаалдарынга үнелиг немелделер болза, Владимир Ильичиниң чагаалары болур. Ленинчи чагаа бижиктер эң-не калбак айтырыгларны хаара тудуп турар болгаш революстуг демиселдиң, бистиң партиявыстың амыдыралының болгаш бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эң чугула болуушкуннарын чырыдып турар.

Үжен дөрт дугаар томда 1895 чылдың ноябрьден 1911 чылдың ноябрьге чедир үениң иштинде бижээн чагаалар кирип турар. Россияга революсчу, марксисчи, ёзулуг социал-демократтыг партияны тургузар дээш, большевиктерни тускай партия, чаа хевирлиг партия кылдыр хевирлеп тургузар дээш Ленинниң народниктерге, «ажык марксизмге», «экономизмге» удур, меньшевиктерге, троцкисчилерге, барыын Европаның ревизионистеринге удур амыр дыш чокка чорудуп турган демиселин бо чагаа бижиктер көргүзүп турар. Большевиктерни тускай партия, чаа хевирлиг партия кылдыр тургусканы 1912 чылда болган Прага конференциязы-биле күүсетинген деп чүве билдингир.

* * *

Чер-черниң бөлгүмнериниң, бөлүктериниң хүрээлеңинден эң дээре ажылдакчыларны тудуп ап, оларны шөлүлгеже, кара-бажыңнарже, албадалдыг ажылче октап турган хаан чазааның кадыг-дошкун истеп сүрүүшкүнүнүң одунуң адаанга партияны Ленин тургускан. Ындыг болза-даа, партияны тургузарының бергелери ооң-биле кызыгаарлатынмайн турган, чер-черниң бөлүктериниң болгаш бөлгүмнериниң организас талазы-биле башкаланчаа, оларның идея талазы-биле сандаралы, оларның политик талазы-биле божаңы ол бергелерни база ковудедип турган.

90 чылдарда народниктерни Лениннден идея талазы-биле чылча шаварын күүседип дооснанының соолунде Россияга үлетпүрчин аңгының политиктиг партиязын тургузарынга кол айыылдыглар болза, марксизмни ревистеп, үлетпүрчин шимчээшкининиң иштинге ала-чаагаарлар «теорияны» нептередип, революстуг теорияның ролюн херекке албайн, ону кудуладып, тред-юнионистиг теорияны чорудуп турган экономистер болуп турган.

Ыракы Сибирьниң шөлүлгезинден, Шушенский суурдан А. Н. Потресовка 1898—99 чылдарда бижээн чагааларынга Ленин орус экономистерни үлетпүрчин аңгыга буржуазтыг саълдар халдавырның нептередикчилери кылдыр, немец оппортунист Бернштейнниң талалакчылары, марксизмниң ажык дайзыннары кылдыр характерлээн.

1898 чылдың сентябрь 2-де Владимир Ильичиниң бижээни болза, «Русское Богатствода» (июльде) Ратнерниң «Капитал дугайында» чүүлчүгежи солун. Оларның чараш эвес өөредилгезинге удур шуут үнерин шиитпирлевейн, «чазалгаларны» киирип, чайгылып турар, кол пунктуларны (аңгы демиселиниң дугайында өөредиг ышкаш) оюп каап турар болгаш айтырыгның чамдык кезиин ап, долганып турар алдын ортузунуң шак ындыг сонуургактары мени чүүден-даа артык күштүг-биле килеңнедип турар». (Чог., том. 34, арын 6). Ленинниң өске чагаазында демдеглээни болза: «Меңээ чаа чүве болза, төөгүнү материалистиг ёзу-биле билиринге удур Бернштейнниң дадагалзаашкыннары..., бодунуң кошкаан көргүзүп турары» болур (арын 15).

1899 чылдың июнь 27-де чагаазынга Маркстың «шүгүмчүлээри хостуг» деп чүвеге чагдынып алгаш, марксизмни шүгүмчүлеп, Маркстың өөредиин ревизилеп, аңгы демиселинден болгаш социалистиг революциядан ойталаан «шүгүмчүлекчилер-биле» шыңгыы дайынны чорударының эргежок чугулазын Ленин демдеглеп турар.

Марксизмни хажыдып турган «ажык марксисчилер» — Струве, Булгаков болгаш өскелерни-даа Владимир Ильич сойгалап чылча шапкан.

«Бужар баъж экономизмниң» принциптерин болгаш аңаа эптежир чорукту чидии-биле сойгалавышаан, бужартадыр болгаш кызыладыр дээш аңаа кыжанып, ажыы-биле удурланып турган экономизмге удур шиитпирлиг демиселди чорударын Ленин негеп турган. Экономистер-биле демиселдиң дугайын чугаалавышаан, Ленинниң бижээни болза: «...Ажык, шуут болгаш ак-сеткилдиг демисел болза, ол аарыгны экиртир болгаш ёзулуг чаңгыс аай, бызыг болгаш күштүг социал-демократияны тургузар...» (арын 33).

В. И. Ленинниң Г. В. Плехановка, Л. М. Книповичиге, Н. Э. Бауманга болгаш өскелерге-даа бижээн чагааларын томда киирген. Революсчу марксисчилерниң солуну болур нийти орустуң бир дугаар солуну—«Искраны» Ленинниң канчап турган тургусканын чагааларда көргүзүп турар болгаш «Искра» солун партияны идея болгаш организас талазы-биле сырый катыштырар чорукту белеткээн. Редакцияның иштинде оппортунистиг божаңналдарга удур солуннуң марксисчи шугуму дээш Ленинниң чорудуп турган кадыг-дошкун демиселин болгаш Владимир Ильичиниң «Искраның» редакциязынга удуртур ролюн оларда илередип көргүскен. Ол үеде бижип турган чагаалар болза, Ленинниң Россияга искрачы организацияларны тургузар талазы-биле «Искраның» агентилериниң четкилерин калбартыр талазы-биле амыр-дыш чокка чорудуп турган канчаар-даа аажок улуг ажылын херечилеп турар.

Ленинчи «Искра» солун парлатынып үнүп турар апарган үезинде эш Сталин ооң позициязынга бүрүнү-биле турупкан. Сталин ол-ла дораан Ленинни марксисчи ёзулуг партияның тургузукчузу, баштыңчызы болгаш башкызы кылдыр көрүп, ленинчи революсчу генийге кызыгаар чокка бүзүрээрин сиңниктирип шиңгээдип алган. Эш Сталин Ленинниң оруу-биле чоруп, ооң-биле чоруп, ооң-биле кады бистиң партиявысты тургускан болгаш кижизиткен, база революстуг тулчуушкуннарга партияны каңнап быжыктырган.

Ол чылдардагы чагааларда «Искраның» үлетпүрчин массалар-биле харылзаазын быжыдар дугайында Ленинниң салып турган сагыш-салыышкыннарын илередип турар. Харьков Комитединге бижээн чагаазынга үлетпүрчиннерниң бөлгүмнеринге «Искра» солунну номчуп турар бе, олар кандыг-кандыг чүүлдерге хандыгып, сонуургап турарыл, тайылбырлаар ажыл негетинип турар бе деп Владимир Ильич айтырып турган. «Искраны» бистиң бүгү үлетпүрчин шимчээшкинивисти ону шуптузун долузу-биле, ооң онза чүүлдерин бүрүнү-биле көргүзүп турар кылыр» (арын 109) төлээде, үлетпүрчиннерниң амыдыралының дугайында хөй материалдарны чорудуп турарын Россияга революсчу пропаганданы чорудуп турган эштеринден Ленин негеп турган.

Россияда искрачы организацияларга 1901 чылдың декабрьде бижээн бодунуң чагаазынга Ленин «Чүнү кылырыл?» деп бодунуң дептериниң удавас парлатынып үнерин, бүгү чөрүлдээлерниң чылдагааннарын тодаргайы-биле ында илереткен турарын дыңнадып турган. **«Бис «Рабочее делонуң» каржы хоралыг** угланыышкынын аңаа көргүзер бис, оларның бужар-бак, бүгү чөгенчиг чоруун база берништейнчилерниң болгаш экономизмниң мурнунга оларның дуза чогун илередир бис...» (арын 69).

«Чүнү кылырыл?» деп бодунуң сураглыг дептеринге В. И. Ленин экономизмни чылча-шапкан, оппортунизмниң идея талазы-биле үнер черлерин төнчүзүнге чедир сойгалаан болгаш марксисчи партияның идеологтуг үндезиннерин генийлии-биле ажылдап кылган деп чүве билдингир.

Томнуң дыка хөй кезии 1901—1904 чылдарга ленинчи чагаалардан тургустунган. Үлетпүрчинниң революстуг шимчээшкининге үндезилээш, ол үеде Россияга марксисчи социал-демократтыг организациялар өзүп, быжыгып турган. Ол үеде бижээн чагааларындан Г. В. Плехановтуң адынга чоруткан чамдык чагааларында партияның революсчу программазын чогаадырының айтырыгларын чырыткан. Марксизмниң принциптеринден ойталаар чорукка удур Ленинниң эптеш чокка чоруткан демиселиниң ачы-хавыязында ол программа чогаатынып кылдынган турган. Харьков, Нижегород, Петербург организацияларының чер-черниң комитеттеринге, партияның II съездизин чыылдырар талазы-биле Организастыг Комитетке бижээн чагаа бижиктеринге В. И. Ленин Россияда социал-демократтыг организацияларны «Искраның» программалыг болгаш организастыг принциптеринге үндезилээш катыжарын кыйгырып турган, база партийжи ажылды болгаш съездиниң белеткелин калбартыр талазы-биле тодаргай айтыышкыннарны берип турган.

II съездиниң соолунде бижээн дыка хөй чагааларынга экономистер-биле чоокшулашкан болгаш партияда оларның орнун ээлээн чаа оппортунистерниң—меньшевиктерниң чартыктаалдырыкчы чорудулгазын В. И. Ленин сойгалап илереткен. Меньшевиктер Плехановтуң дузаламчызы-биле «Искраны» болгаш ТК-ны ээлеп ап, ол төптерни боттарының чартыкталдырар сорулгаларынга ажыглап турганнар.

Сибирь Комитединге бижээн кайгамчыктыг чагаазынга Ленин меньшевиктер-биле чөрүлдээлерниң характерин тода болгаш кысказы-биле айыткан болгаш меньшевиктер-биле эптежир арга чок, нүгүлдүг будалчак чоруктары-биле, харын-даа маргыжарының хейзигийне-даа чоруктары-биле эптежип болбас, ат-нүүр чок болгаш дезорганизакчылар-биле «эптежи» бээр революсчулар төлептиг эвес болур деп медеглеп турган.

Эш Сталинниң баштап турганы Кавказтың Эвилел Комитеди В. И. Ленинниң партияның III съездизин чыылдырар дээш чорудуп турган демиселинге даянып турган пунктуларының база бирээзи болуп турган 34 дугаар томда парлатынган чагаалар В. И. Ленинниң орустуң бир дугаар революциязының үезинде чорудуп турган амыр-дыш чок чорудулгазын көргүзүп турар.

III съездини чыылдырарынга удур өске меньшевиктер-биле катыжып алгаш демисежип турган «Балалайкин Троцкийниң» кара-сагыштыг ажыл чорудулгазының дугайын Ленин килеңнеп чугаалап турар. «...Партияны болгаш Россияда ажылдакчыларны олардан каржызы-биле дорамчылаан тудумна, оларга таваржып турар согуушкуннар кам-хайыра чок болуп, Плеханов Мартов болгаш Троцкийниң боттарының политиктиг эвилелинге херек кырында шагда-ла болуп турар чөрүлдээлерден болгаш ирип чыдый берген чоруктан божаңнатпышаан, принципиальдиг бүгү кижилерни катыштырып, хөй нуруузун улам сырый эвилелдеп турар...» (арын 225).

Кавказтың Эвилел Комитединге бижээни томда кирип турар ленинчи чагаалар болза, Кавказта И. В. Сталинга баштаткан большевикчи организацияларны В. И. Ленинниң удуртуп турганын көргүзүп турар. И. В. Сталинниң баштап турганы «Пролетариаттың демисели» деп ажык эвес грузин солунга киржир дугайында Кавказтың Эвилел Комитединиң чагаазынга харыылавышаан, Ленинниң Женевадан бижээни болза: «Эргим эштер! «Пролетариаттың демиселиниң» дугайында Силерниң чагааңарны алдым. Бижиирин болгаш редакция талазы-биле эштерге дамчыдарын кызып көрейн» (арын 240). Ол чагаазынга Владимир Ильич чаа тургузуп турар «Бурунгаар» деп большевикчи солунга дузаламчы көргүзерин Кавказтың Эвилел Комитединден дилеп турган.

Аргажоктуң кырындан даштыкы чурттарга эмиграцияга чурттаар ужурга таварышкан Ленин партия организациялар-биле, революсчу үлетпүрчиннер-биле сырый харылзааны тудар дугайында сагыш салыышкынын үргүлчү салып турган. Харьков Комитединге бижээн чагаазынга Ленин үлетпүрчин корреспонденцияларны чорудуп бээрин дилеп турган. Аргалыг-ла болза, үргүлчү бижип турар деп И. В. Бабушкинге бижээн чагаазынга айтып турган. Р. С. Землячкага бижээн чагаазынга Ленинниң айтып турганы болза: «Комитеттер биле болгаш Россия-биле бистиң харылзааларывыс ам-даа тергиин четпестир, корреспонденцияның болгаш эштиң бөдүүн чагаа-бижиглээшкиннерни нептерединге бүгү күжениишкинни салыр херек» (арын 236).

Ооң-на дугайында Ленинниң өске чагаазында бижээни болза: «Корреспонденцияларны болгаш материалдарны ылаңгыя үлетпүрчиннерден чыгташ, (үргүлчү Ленинге деп бижээш) чорудуп туруңар» (арын 245—246).

РСДРП-ның Одесса Комитединге чоруткан чагаазынга Ленинниң бижээни болза: «Үлетпүрчиннерни Комитетке хүлээп ап турар силер бе? Ол эргежок чугула, чугаа чок эргежок чугула. Бисти үлетпүрчиннер-биле чүге шуут харылзаштырбайн турар чүвел?.. Биске он-он үлетпүрчин корреспондентилер ыяавыла турары чугула херектиг. Чагааның бо кезээн Комитеттиң чүгле бүгү кежигүннери эвес, харын бүгү организакчыларның болгаш агитаторларның номчаан турарын кончуг улуу-биле дилеп тур мен» (арын 262).

С. И. Гусевке бижээн чагаазынга Ленин «революстуг организацияның күжү ооң харылзаазының санында» деп айтып турган (арын 254).

В. И. Ленинниң эмиграцияга чораан үезинде ажыл-чорудулгазының дугайын сактып чугаалап тургаш, эш Сталинниң чугаалааны болза: «Россияга турганнарның иштинден кончуг эвээжи орустуң шын боттуг байдалы-биле, чурттуң иштинге үлетпүрчин шимчээшкини-биле даштыкыга үр үеде туруп турган Ленин ышкаш сырый харылзаалыг турган. 1907, 1908, 1912 чылдарда даштыкыже чоруп, Ленинге чеде бергеш Россияның практикаларындан келген чагааларны Ленинниң дөң ышкаш кылдыр чыып алган олурганын үргүлчү көрүп турган мен, Ленин Россияга турганнардан үргүлчү артык эки билип турган».

Массаларга кызыгаар чок ынакшылы, оларның күжүнге улуг идегели, улуска чурттаар болгаш ажылдап бээр чүткүлү ленинчи бүгү чагааларда сиңникен. Үлетпүрчиннерге бижиир аргалыг болуруның дугайында өске чүнү-даа хайыралавазының, оларның дугайындан өске чүнү-даа хөй-биле сактып, база бодап чорбазының дугайында Ленин Сибирьниң шөлүлгезинге тургаш чугаалап турган.

В. И. Ленин партияның политиказын тараачыннарның ортузунга калбаа-биле тайылбырлаарын үргүлчү оралдажып турган. 1903 чылдың март 15-те Г. В. Плехановка Ленинниң бижээни болза: «Мен бистиң аграр программавыстың дугайында тараачыннарга делгереңгей дептерни ам ажылдап олуруптум. Көдээниң чонунуң дөрт каттарының (помещиктерниң, тараачын буржуазияның, ортумак тараачынның болгаш пролетарийлер-биле кады чартык пролетарийлерниң) дугайында **тодаргай** сан-медээлер-биле көргүзүп тургаш көдээде аңгы демиселиниң дугайын тайылбырлаарын кончуг күзеп турар мен» (арын 125).

Бо брошюра болза, «көдээниң ядыыларынга» деп кайгамчыктыг ленинчи ажыл болган, ында тараачынның калбак массаларынга партияның программазын билдингир болгаш тодазы-биле Ленин айыткан.

Ленинчи чагаалар болза, партияның кадырларын кижизидер дугайында, массаларче оларның саълдар-халдавырын калбартыр дугайында үлетпүрчин аңгының улуг башкызының канчаар-даа аажок сагыш-салыышкынын көргүзүп турар. С. И. Гусевке 1905 чылдың апрель 4-те чагаазынга Ленинниң бижээни болза: «...ийи ай хиреде **түр када** аныяк дузалакчыларны идип үндүрүңер, үстүү дужаалдарның орнунга олуртур болза херекке дендии улуг хөй эвес чидириглиг тургаш, нийти бүрүнү-биле алырга херек ажыктыг кылдыр ойнап алтар. Аныяктар элээн харысалгалыг ажылга өөренип алыр. Оларның болдунуп болур частырыгларын бис дүрген эдип чазап алыр бис» (арын 263).

Ленин меньшевиктер-биле шиитпирлиг демиселге партияны быжыдып турган. Ленин партияны аңгы демиселиниң тодаргай шын байдалынга, шын учёдунга үндезилетинген ээлдек тактика-биле чепсеглээн. 34 дугаар томда парлатынып үнген ленинчи чагаалар болза, ленинчи тактиканы эдербишаан, большевиктер кажан үениң байдалы ону негээн үезинде бир дугаар одуругга туруп, дидими-биле канчаар шаап-халдаарын билирин, кажан үениң байдалы таарымча чок характерлиг апарганда, революция чавырлып бар чыдарда девидээшкин, дүүрээзин чокка чурумнуу-биле канчаар аткаарлап билирин көргүзүп турар.

Столыпин реакциязының үезинде бижээн чагаа бижиктер ол «онза берге» чылдарда В. И. Ленинниң меньшевиктер-узуткакчыларга, Троцкийге удур чорудуп турган демиселин илередип турар. Ленин «Социал-демократ» деп солуннуң редакциязынга бижээн чагаазынга Троцкийни кара-сагыштыг бужар карьерисчи фракционерчи тур деп килеңнеп турган болгаш ол чагаа бижиктер Ленинниң узуткакчыларга, кыйгыртыкчыларга болгаш бойкотистерге удур демиселин көргүзүп турар.

Дыка хөй чагааларынга орус оппортунистерни-меньшевиктерни деткип, олар-биле кады марксизмни хажыдып турган бүгү делегей оппортунистерин Ленин сойгалап чылча шаап турган. 1908—1911 чылдарда Ленинниң чагаа бижиктеринде хөй черни ээлеп турар А. М. Горькийге бижээн чагааларында революцияның хөй эдеринчилеринге, база ол ышкаш партийжи интеллигентилерниң чамдыызынга дээпкен политиктиг огланнаар ренегатсыг, шымнып дүжер чоруктар-биле Владимир Ильичиниң чорудуп турган канчаар-даа аажок демиселин көргүскен. Ол үе болза, эш Сталинниң сөзү-биле алырга философияның талазы-биле марксизмни ревизиялаарының, «шүгүмчүлээриниң» оралдажыышкыннары күштелген, марксизмни «шүгүмчүлеп», «атынып» турган, революцияны дүкпүрүп турган аас чогаалчыларның бүдүн бөлүүнүң тыптып келгенининиң үези болуп турган.

Ол үедеги ленинчи чагаалар болза, революцияның тиилелгезинге бүрүн бызыгын, идегелдиин илередип турар.

Партиядан эдеринчилерниң дезип үнүп турарын демдеглевишаан, Ленинниң бижээни болза: «Ол кууруумчуларның оруу ынаар. Партия мещанчы покталыышкындан ашталып турар. Үлетпүрчиннер ажыл-херекти хөйү-биле кылып турар. Профессионалдыг үлетпүрчиннерниң ролю күштелип турар. Бо бүгү кайгамчыктыг...» (арын 330).

Узуткакчыларның болгаш бууралшкынныг чоруктуң үезинде Ленин биле Сталин революсчу марксизмниң тугун бедик тудуп, партийжи чорукту чайгылыш чок эрес маадырлыы-биле болгаш турушту-биле камгалавышаан, үлетпүрчин шимчээшкининиң иштинде антипартийжи бүгү-ле кандыг-даа агымнарга удур дайылдашпышаан, кайгамчык чүткүлдери болгаш болуп көрбээн күжениишкиннери-биле партияның күштерин чыып, катыштырып турган.

Марксисчи эрдемчей шинчилелиниң арыг болурун Ленин улуг чүткүлү-биле камгалап турган. «Социал-демократияда мещанчы бүгү агымнар философчу материализм-биле чүүден-даа артык чаалашпышаан, Кантыже, неокантианче, шүгүмчүлелдиг философияже тыртып турар» деп Ленин демдеглеп турган (арын 336). «Марксизмниң философиязының талазы-биле очерктер» деп оларның дептери эгезинден төнчүзүнге чедир шуптузу шын эвес, хоралыг, шажынчы деп медеглевишаан, орус махисчи эмпириокритиктер Базаровту, Богдановту болгаш реакциялыг идеалистиг философияның эмпириокритицизмниң өске-даа эдеринчилерин Ленин сойгалап чылча шапкан.

Ол үеде Ленин «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп 1909 чылда парлатынып үнген бодунуң сураглыг дептерин бижип турган. Ленин орус эмпириокритиктерни болгаш оларның даштыкы башкыларын төнчүзүнге чедир чылча шапкан болгаш партияның теоретиктиг үндезиннерин генийлии биле ажылдап кылган. Ленинчи чагаалар партияның улуг херээниң тиилээринге чайгылыш чок идегел-биле сиңникен. А. В. Луначарскийге чоруткан чагаазынга Ленинниң бижээни болза: «Партия дээш демисел доозулбаан, харын ооң ёзулуг тиилелгезин күжениишкинниг бүгү күштер чокка чедип ап шыдавас...» (арын 278).

Горькийге бижээн чагаазынга Ленин «партияның хөгжүлдези... амгы байдалдың бүгү-ле аар бергелерни дамчыштыр бурунгаар чоруп турар» деп айтып турган (арын 369). «Үлетпүрчин аңгы Россияга артык күчүлүг революсчу социал-демократияны дарганнап алтарлар, чамдыкта чүдек эмигранчы байдалдың бодалы-биле сагындырып турганынга бедаарга, оон дүргени-биле дарганнап алтарлар» деп Ленин канчаар-даа аажок бүзүрелдии-биле бижип турган (арын 354).

Ленинниң өттүр көрген сөстери боттанган. Россияның үлетпүрчин аңгызы Ленин биле Сталинниң удуртулгазы-биле большевик партияны тургускан болгаш ол партия бистиң чуртувустуң улус массаларын Октябрьның бүгү төөгүлүг тиилелгезинге эккелген.

Үжен дөрт дугаар томда В. И. Ленинниң ийи чүс чагаалары кирген. Ол томда Бүгү делегейниң социалистиг бюрозунда чехтиң социал-демократиязының төлээзи А. Немецтиң адынга чоруткан чагаа-биле хагдынып турар. Ол чагаазынга элээн партия организацияларының конференциязын Прагага организастап болур арга бар бе дээрзин дыңнадырын Ленин дилеп турар. Партиядан меньшевиктерни үндүр сывырган болгаш большевикчи организацияларны большевиктерниң чаңгыс аай тускай партиязынга, Ленин — Сталинниң партиязынга катыштырган VI Бүгү-россияның партия конференциязы 1912 чылдың январьда Прагага болуп эрткенин номчукчулар билир.

* * *

Үжен дөрт дугаар томда киирген ленинчи чагаалар болза, В. И. Ленинниң кол чогаалдарынга үнелиг немелделер болур. Бистиң удуртур кадырларывысты, коммунизм дээш бүгү демисельчилерни идея талазы-биле кижизидеринге болгаш дадыгарынга оларның ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг.

Ленинниң кайгамчыктыг чагаа бижиктери революсчу марксисчи партияны, чаа хевирлиг партияны Россияга тургузар дээш Ленин дидим болгаш чалданыш чокка канчаар демисежип турганын көргүзүп турар.

В. И. Ленинниң 34 дугаар томунда киирген чагаалары Россияның үлетпүрчин аңгызын социалистиг революцияның тиилелгезинге, социализмниң тиилелгезинге, ам бистиң улузувусту коммунизмче бурунгаар бүзүрелдии-биле аппар чыдар большевик партияның үндезилекчизи болгаш тургузукчузу, тудукчузу — Ленинниң титаниктиг ажыл-чорудулгазы-биле бисти таныштырарлар.

В. КОРОТЕЕВ.

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨП МУЗЕЙИ

Чурукта: В. И. Ленинниң Төп музейиниң залдарының бирээзи. СЭТА-ның пресс-клишези.

КОЛХОЗЧУЛАРГА КОНЦЕРТТЕР

Часкы тарылганың үезинде бүгү хову турлагларда колхозчуларга концерттерни көргүзери-биле Таңды районнуң культура бажыңы 8 кижи составтыг культура бригадазын организастап турган. Ол бригаданы районнуң культур-чырыдыышкын ажылының килдизиниң инспектору эш Полынцев удурткан.

Культура бригадазы эки белеткенгеш, колхозтарда чоруп турар. Концерттиң программазында «Тиилелге» деп шии бар. Ооң рольдерин эштер Герасимов, Лантухов, Шамонина олар ойнап турар. Культура бригадазының киржикчилери советтиң нийти ырларын колхозчу кожамык ырларны, танцыны, чечен чогаал номчулгазын болгаш акробаттыг чүүлдерни күүседип келген.

Ленин аттыг, Калинин аттыг болгаш «Сталинчи орук» база Сталин аттыг колхозтарның колхозчулары культура бригадазының концерттерин, шиизин улуг сонуургал-биле көрген. Колхозтарда агитаторларның ажылынга, беседа, номчулга чорударынга, агитхуудустарны, хана солуннарын үндүреринге болгаш культура турлагларын, трактор вагоннарын көскү агитация-биле шимеп хевирлээринге ол культура бригадазы улуг дузаламчыны көргүскен.

С. ТУШКОВ.

Бистиң школавыс тарылгага чүнү кылганыл

Чаа-Хөл районнуң Даг-Аразында эге школаның өөреникчилери боттарының башкыларының удуртулгазы-биле часкы ажылдарның үезинде колхозчуларга концерттерни көргүскен. Өөреникчилер—Салчак-оол, Шоома олар колхозчуларның мурнунга «Сууржулга», «Тиилелгеге алдар», «Ийи эзир» деп шүлүктерни номчаан, комсомолчу Шулуунуң удуртулгазы-биле бөлүк өөреникчилер «Москва майда», «Москва дугайында», «Бүгү делегейниң демократтыг аныяктарының гимнизи» деп ырларны күүсеткен болгаш оон-даа өске чүүлдерни көргүскен.

Часкы тарылга-биле холбаштыр школа башкызы эш Сарбаакай Молотов аттыг колхозтуң хову бригадаларынга хана солуннарын, агитхуудустарны үндүрүп берип турган. Өөреникчилер бир катап колхозтуң тараа бугазының септелгезинге шефтеп ажылдаан, тарааны хоралыг өрге, хүскелерни узуткаар демиселди чорудуп турар.

А. ЧАДАМБА.

Сиген шөлдерин суггарып турар

Чаа-Хөл районнуң Сталин аттыг, Молотов аттыг база «Бай-Булуң» болгаш «Тиилелге» колхозтарының кежигүннери малга элбекшилдиг чемни белеткээр сорулга-биле сиген шөлдериниң суггарылгазын организастап турар.

Ол колхозтар ам бо үеде 394 гектар сиген шөлүн суггарган. Сиген кезер шөлдерни часкы, чайгы үелерде малга чаза бастырбас хемчеглерни чорудар болгаш сиген шөлдерин кажаалгаар, суггарар чорук чугула. Бир эвес ол хемчеглерни болур-чогууру-биле күүседир болза, элбекшилдиг хөй сигенни өстүрүп, кезип белеткеп ап болур.

К. ОНГА.

Малдың чаш төлүн камгалап турар

Колхозтарның нийтилештирген малының баш санын өстүрери малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алырындан улуг хамааржыр. Бо талазы-биле Улуг-Хем районнуң колхозтары улуг хемчеглерни чорудуп турар.

Районнуң бүгү колхозтарында төрээн 177 инектен 173 бызааларны, 77 беден 75 кулуннарны, 2317 баш хой, өшкүден 2233 анай, хураганнар камгалап алдынган.

Районда Жданов аттыг колхоз төрээн 18 инектен 18 бызааларны, 5 беден 5 кулуннарны, 298 хой, өшкүден 293 анай, хураганнарны бүрүн камгалап алган. «Кызыл Тук» колхоз база-ла малдың чаш төлүн бүрүнү-биле камгалап алган.

Чаш малды четче камгалаарынче сагыш салбааны-биле болгаш ол талазы-биле малчылардан негелде чогу-биле Ленин аттыг болгаш «Искра» колхозтарның төрээн малының чаш төлдери бүрүн камгалатынмаан.

Колхозтарның нийтилештирген мал ажылын хөгжүдериниң планын чедиишкинниг күүседир аргалар бисте бар. Ол планны күүсетпейн баар эрге-даа, барымдаа-даа бисте чок. Ону колхозчу-малчылар, колхозтар баштаар черлери утуп болбас ужурлуг.

М. БУГАЛДАЙ.

ВЛКСМ обкомунуң IV пленуму

Бо чылдың майның 14.15-те ВЛКСМ обкомунуң IV пленуму болуп эрткен. Пленум «Чурттакчы чоннуң ортузунга бижикти биче билир болгаш билбес чорукту узуткаар ажылга комсомол организацияларының киржилгезиниң дугайында», «Колхозтарда, совхозтарда болгаш МТС-терде комсомол организацияларының ажылдарын улам экижидер талазы-биле хемчеглерниң дугайында», «Пионерлерниң болгаш школачыларның чайгы дыштанылгазының белеткелинге база ону эртирерингe комсомол организацияларының киржилгезиниң дугайында» айтырыгларны чугаалашкан.

Бо айтырыглар талазы-биле пленумнуң үндүрген шиитпирлери болза, областың комсомол организацияларының дайынчы аргаларын улам калбартырынга улуг ужур-дузалыг болган. Пленумга тургускан айтырыглар болза, ВЛКСМ ТК-ның VI пленумунуң доктаалдарын күүседири-биле шуут холбашкан. Социалистиг көдээ ажыл-агыйның улам ыңай чечектелиишкини дээш демисел талазы-биле партияга, совет эрге-чагыргага идепкейлиг дузаны көргүзеринче комсомолчуларны, бүгү аныяктарны ол доктаалдар мобилизастап турарын бо пленумнуң эртип турар байдалы база көргүскен.

Ол шиитпирлерниң күүселдези бистиң областың комсомол организацияларының ажылын бедик болгаш чаа чадаже көдүрери чугаажок.

* * *

Пленумга чугаалашкан бирги айтырыгның дугайында илеткелди ВЛКСМ обкомунуң секретари эш О. Т. Алдын-оол кылган. Илеткелден илерээни болза, областа бижикти билбес 7744, биче билир 6955 кижи бар. Оларның иштинде 4707 кижи комсомолчулар, а бижикти биче билир болгаш билбестерниң бүгү санының чүгле 58 хуузу өөредилгеде хаара туттунган. Областың чонунуң 90 ажыг хуузу бижик билир. Бижик билбес чорукту узуткаар талазы-биле ам-даа чедир күүсетинмейн артып турар ажылдар бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни соңгаарладып болбас дүрген боттандырарын негеп турар. Бо болза, областың социалистиг чаартылгазының темпизин дүргедедириниң нииты айтырыы-биле холбашкан политиктиг ужур-дузалыг айтырыг.

Ынчангаш, чамдык Бай-Тайга, Барыын-Хемчик Чөөн-Хемчик, Эрзин, Таңды комсомол райкомнары ышкаш бижик билбестерниң саны ала-чайгаар чиде бээрин манап олурар чорукту шуут соксаткаш ол санда кайда, кымнар киржип турар чүвел, олар-биле тодаргай ажыл-чорударын комсомолдуң областа бүгү райкомнарындан, эге организацияларындан пленум негээн. Ол болза, чүгле бижик билбес чорукту узуткаарының нииты бөлгүмнериниң санын сүрүп олурары-биле кызыгаарлатынмайн, харын оларның ажылын экижитпишаан, ол бо черлерде тарамык чурттап турар чаңгыс-чаңгыс кижилерни тус-тус кижилерге даалга кылдыр хуваап тургаш бижикке өөредириниң тодаргай хемчеглерин алыры чугула деп ВЛКСМ Чаа-Хөл райкомунуң секретари эш Удуур-оол ВКП(б) Чөөн-Хемчик райкомунуң секретари эш Одан-оол, ВЛКСМ обкомунуң секретари эш Мендуме олар боттарының саналдарынга чугаалааннар. Бо ажылга бижикти эки билир бүгү комсомолчуларның, школалар башкыларының болгаш көдээ интеллигенциязының, чайгы дыштанылга үезинде школачыларның бүгү күжүн мобилизастаарын комсомолдуң райкомнарындан, эге организацияларындан пленум негээн.

Ооң-биле чергелештир культармейжилерниң ажылын үргүлчү контрольдаар, негээр, оларның ажылынга дузалажыр, семинарларны, чөвүлел хуралдарны планныы-биле чорудар, үжүглел болгаш номчулга номнары-биле хандырар, оларны болгаш бижик өөренип турарларны саазын ,карандаш-биле хандырар ажылдарны районнарның улус өөредилге килдистери-биле кады идепкейлиг боттандырарын пленум комсомол райкомнарындан негээн. Бир эвес эрткен сөөлгү 2 чылдарда бижик билир 6000 ажыг комсомолчуларның кижи бүрүзүнге комсомол даалгазы кылдыр 1—2 кижилерни бижикке ыяавыла өөредирин организастаан турган болза, областа бижик билбес чорук барык узуткаттынган турар ийик.

ВЛКСМ-ниң Тере-Хөл, Сүт-Хөл, Улуг-Хем райкомнарының секретарьлери эштер Самбы-Сюрюн, Өлзей Болдашкын, облоно эргелекчизи эш Сердобов олар областың мурнунда туруп турар ээлчеглиг бо эң чугула сорулгага комсомолдуң киржилгезин четпес удурткан дугайында ВЛКСМ обкомунуң бюрозунуң адрезинге чөптүг шүгүмчүлелди таварыштырганнар.

Чаа-Хөл районнуң «Бай-Булуң» колхозта Бады-Сюрюн, «Победа колхозта Чолдай, Шанчы сумузунда Омут-оол, Чөөн-Хемчик районнуң Жданов аттыг колхозта Севильбаа олар ышкаш эң эки ажылдыг культармейжилерниң дуржулгазын нептеретпишаан, чаа-чаа мурнакчыларны комсомолдуң область комитединиң болгаш Төп Комитеттиң шаңналдарынга киирер кылдыр илередирин пленум бодунуң доктаалында айыткан.

Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тожу, Бии-Хем, Эрзин комсомол райкомнары ышкаш аныяктарның кежээки школаларының ажылын багай удуртуп турар фактыларны шүгүмчүлевишаан, аныяктарның нииты болгаш политиктиг билииниң деңнелин бедидер дээш ажылдарны экижидерин бижик өөредилгези-биле кады политиктиг кижизидилге ажылдарын кошкадып болбазын пленумнуң киржикчилери боттарының саналдарынга чугаалап турганнар.

Комсомол организациялары болза, областың чурттакчы чонунуң бижикти дески билир чоруун 1951 чылда чеъдип алыр дээш чер-черниң партия, совет органнарының дайынчы дузалакчылары болуп шыдаар дээрин ВЛКСМ обкомунуң кежигүннери бо пленумга бүзүредип турганнар.

* * *

Пленумнуң чугаалашкан ийи дугаар айтырыының талазы-биле илеткелди ВЛКСМ обкомунуң секретари эш М. П. Мохов кылган. Большевик партияның болгаш совет эрге-чагырганың удуртулгазы-биле социалистиг көдээ ажыл-агый дайын сөөлүнде үеде кайгамчыктыг чаа күчүлүг көдүрлүүшкүнде четкенин илеткелчи тодаргайлап чугаалаан. Колхозтарның нииты ажыл-агыйының улам-на артык быжыктаашының көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазының өскениниң, колхоз бүдүрүлгезинге МТС-терниң ажык-дузазының бедээниниң чайыннанчак фактыларын болгаш саннарын ол бодунуң илеткелинге чырыдып көргүскен. Ол чедиишкиннер болза, көдээниң ажыл-ишчилерин бедик дүжүт дээш, ниитиниң мал ажылының өзүлдези, ооң бедик продуктулуу дээш демиселге улам соруң киирип турар.

Ооң-биле кады аныяк Тыва областың көдээ ажыл-агыйының социалистиг чаартылгазы дүрген темпи-биле чоруп, коллективизация 63 хуу четкен. Областың комсомолчулары болгаш бүгү көдээ аныяктары боттарының күжүн, билиин социалистиг көдээ ажыл-агыйның улам ыңай хөгжүлдези дээш демиселге салып турарлар.

Комсомолчулардан—2702 кижи колхозтарда, 190 кижи МТС-терде, 105 кижи совхозтарда ажылдап турарлар. 537 кижи мал ажылында, оларның иштинде фермалар эргелекчилери 20, бригадирлер 23 кижи. Трактористерде 296 кижи комбайнёрларда 32 оолдар, кыстар бар. Бо чылын колхозтарның соңгулдалыг органнарында хөй-хөй комсомолчулар соңгуткулаан.

Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның бүгү колхозтарында комсомол комитеттери бар. Районнардан — Чаа-Хөлдүң «Бай-Булуң» колхозта аныяктарның тудуг ыяжы белеткээр звенозунуң удуртукчузу Седигир, Таңдының Калинин аттыг колхозта комсомол организациязының секретари Крайнова, Туран МТС-те аныяктарның трактор бригадазының бригадири В. Плотницкий, Улуг-Хемниң Киров аттыг колхозта хөй кадарчызы Хунан-Кара, Сталин аттыг колхозта чылгычы Чамзырын олар ышкаш мурнакчы организаторларның болгаш үлегерлиг күш-ажылчыларының саны чыл-чылда өзүп турар. Областың комсомол организациязындан бо чылдың март 20-ден апрель 1-ге чедир колхозтарның тудуг ыяжын белеткээр шалыпчы он хонуун чарлааның түңнелинде, комсомолчулар болгаш аныяктар дузалыг улуг ажылдарны кылганнар. Хуу ажыл-агыйлыг комсомолчулар колхозтарже шуужуп кирип турарлар.

Ооң-биле чергелештир областың колхозтарында, МТС-теринде болгаш совхозтарында комсомол организацияларының ажылдарынга удуртулганың кошкааны, ооң уламы-биле болуп турар четпестерниң фактыларын илеткелчи миннип чугаалаан. ВЛКСМ-ниң Төп Комитединиң VI пленумунуң бо талазы-биле үндүрген доктаалының күүселдезин областың комсомол организациязы ыракта-ла хандырбайн турар деп чүвени пленум тодаргай көргүскен. Ынчангаш, ол доктаалды бистиң обласка күүседиринче кол угланыышкынны ВЛКСМ обкомунуң бо пленуму кылган.

Чаа-Хөл, Барыын-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем районнарында тарылгадан бедик дүжүттү алыр дээш, малдың баш санын, ооң продуктулуун өстүрер дээш, көдээ ажыл-агыйның техниказын чөптүг ажыглаар дээш демисел кошкак организастанып келген. Ооң түңнелинде ол черлерде тараадан эң-не чазыс дүжүт алдынып турар. Чылда инек бүрүзүнден чүгле 300—400 литр сүттү, хөй, өшкүден чүгле 200—300 грамм дүктү ап турарлар. Кызыл-Мажалык, Сүт-Хөл, Чаа-Хөл МТС-тери болгаш «Барлык», «Элегес» совхозтары тракторларны, комбайннарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын ажыглаарын четпес организастааннар.

Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнары суггарылганың чаа системазын, чаа тарылга шөлдерин калбартпааннар.

Колхозтарның барык-ла хөй кезиинде үш чыл хуусаалыг агро-зоотехниктиг курстар организастатынмаан. Комсомолдуң Каа-Хем, Кызылдың көдээ, Бии-Хем, Эрзин райкомнары колхозтарның бригадаларында, фермаларында комсомол бөлүктерин мынчага чедир четче тургуспааннар. Дыка хөй колхозтарда комсомол организацияларының авторитеди бедивейн турар. Олар колхозтарның баштаар черлери-биле хүнбүрүнүң ажыл-ишчи, организаторжу харылзаазын быжыг тутпайн турарлар. Колхозтарның суурлар тудугларынга аныяктарның кужу четпес организастатынып келген. Бо чылдың бир дугаар кварталында 10 районнарда чуртталганың чаңгыс-даа чаа бажыңы немей тутунмаан.

Колхозчу күш-ажылдың чурумун сагывайн турар фактылар комсомолчуларның болгаш эвилелдиң кежигүнү эвес аныяктарның иштинде хөй. Барыын-Хемчикте 137, Сүт-Хөлде 49, Тес-Хемде 48, Кызылдың көдээ районунда 35 колхозчу комсомолчулар күш-хүнүнүң минимумун күүсетпейн турарлар.

Комсомолдуң Таңды райкому МТС-те комсомол организациязындан хоорук туруп, ону удуртпайн турар. Сарыг-Сеп МТС-те комсомол организациязының секретари Григорьев часкы хову ажылының үезинде комсомолчуларның кайда-кайда ажылдап турарын безин билбес турган.

Дыка хөй колхозтарда комсомолчуларның күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр мурнакчы ролю көзүлбейн турар. Бии-Хем районда «Красный пахарь», Таңды болгаш Тес-Хем районнарында Сталин аттыг колхозтарның мал фермаларында комсомол эге организацияларының секретарьлериндеи эгелээш барык-ла комсомолчулар ажылдап турарлар, а оларның ажылының түңнели багай болуп, мал бажы өспейн турар. Кызылдың көдээ комсомол райкому 7 айларның иштинде, Тес-Хемниң райкому 5 айларның дургузунда комсомолга чаңгыс-даа кижи хүлээп албааннар.

Фактылар болза, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң куду деңнелде туруп турарын илереткен. Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Бай-Тайга Чаа-Хөл, Таңды комсомол райкомнары бо чылын комсомолдуң политиктиг чырыдыышкынының оперативтиг удуртулгазын хандырбааннар, ооң түңнелинде кичээлдер ала-чайгаар соксаан.

Пленум болза, кол-ла сорулга — аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды бүгү талазы-биле күштелдирерин, көдээге социалистиг чарышты эң-не идепкейлиг калбартырын, социалистиг көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдериниң талазы-биле партияның болгаш чазактың чорудуп турар хемчеглеринге аныяктарның көскү калбак киржилгезин мобилизастаары болур деп айыткан, ону шиитпирлээриниң хемчеглерин тодаргайлаан. ВЛКСМ кежигүннери бүрүзүнүң күш-ажылчы идепкейин көдүрер, колхозтарда, МТС-терде, совхозтарда комсомол организацияларының ажыл чорудулгазында четпестерни узуткаар талазы-биле эгелекчи болгаш организаччы ажылдарны ВЛКСМ обкомунуң, райкомнарының аппараттары четпес чорудуп келгенин пленумга ВЛКСМ ТК-ның көдээ аныяктар килдизиниң эргелекчизи эш Порапаев, ВКП(б) обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи эш Козленко олар кончуг шын шүгүмчүлээннер.

Комсомол обкомунуң секретарьлери, килдистериниң эргелекчилери, бюро кежигүннери аныяктарның ажылдап, чурттап турар черлеринге эвээш барып турарлар. Комсомол райкомнарының ажылынга практиктиг дузаны четпес көргүзүп келгеннер. Тожу районга ВЛКСМ обкомунуң секретарьлери 5 чыл дургузунда барып көрбээннер. Хуралдар хөй болуп, шиитпирлер хөй үнүп турар, конторольдаар, негээр ажылдар ыракта-ла чедир боттанмайн келген. Бо дугайында Барыын-Хемчик районнуң «Кызыл-Тараачын» колхозта комсомол организациязының секретари эш Алдын-оол, ВЛКСМ-ниң Таңды, Кызыл көдээ, Тес-Хем, Тожу райкомнарының секретарьлери Решетников, Колаев, Төгүт-оол, Бадарчы олар черле чөптүг шүгүмчүлелди кылганнар.

Көдээниң комсомол организацияларының ажылында бар турар четпестерни чайлатпышаан, сорулгаларны чедиишкиннинг боттандырары, чүгле комсомол обкомунуң, райкомнарының хүнбүрү, эң-не сагыш-човангыр, кижизидикчи ажылдарын, организаччы аргаларын негеп турар деп чүвени санал, шүгүмчүлелдер көргүскен. Үе-шаг эртип турары-биле кады ажыл херек бүдүп турар ужурлуг.

* * *

Пленумнуң шиитпири болза, каадыр-биле, аныяктарның кижи бүрүзү-биле ажылче, көдээ аныяктарның политиктиг, нииты эртем-билиглиг болгаш агрозоотехниктиг өөредилгезинче мурнакчыларның дуржулгаларын пропагандалаарынче, ону амыдыралга шиңгээдиринче, көдээ суурларга культур-массалыг ажылдарны эки организастаарынче улуг кичээнгейни салган.

Пленумнуң чугаалажып эрткен үш дугаар айтырыының талазы-биле илеткелди ВЛКСМ обкомунуң секретари эш А. Е. Пакина кылган. «Пионерлерниң болгаш школачыларның чайгы дыштанылгазының белеткелинге болгаш ону эртирерингe комсомол организацияларының киржилгезиниң дугайында» ВЛКСМ ТК-ның VI пленумунуң доктаалы болза, комсомол организацияларының чайгы дыштанылга үезинде уруглар-биле ажылының тодаргай программазы болган.

Ону барымдалааш, школачы уруглары чайгы кадыкшыдылга дыштанылгазын эртирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан планны пленум бадылаан.

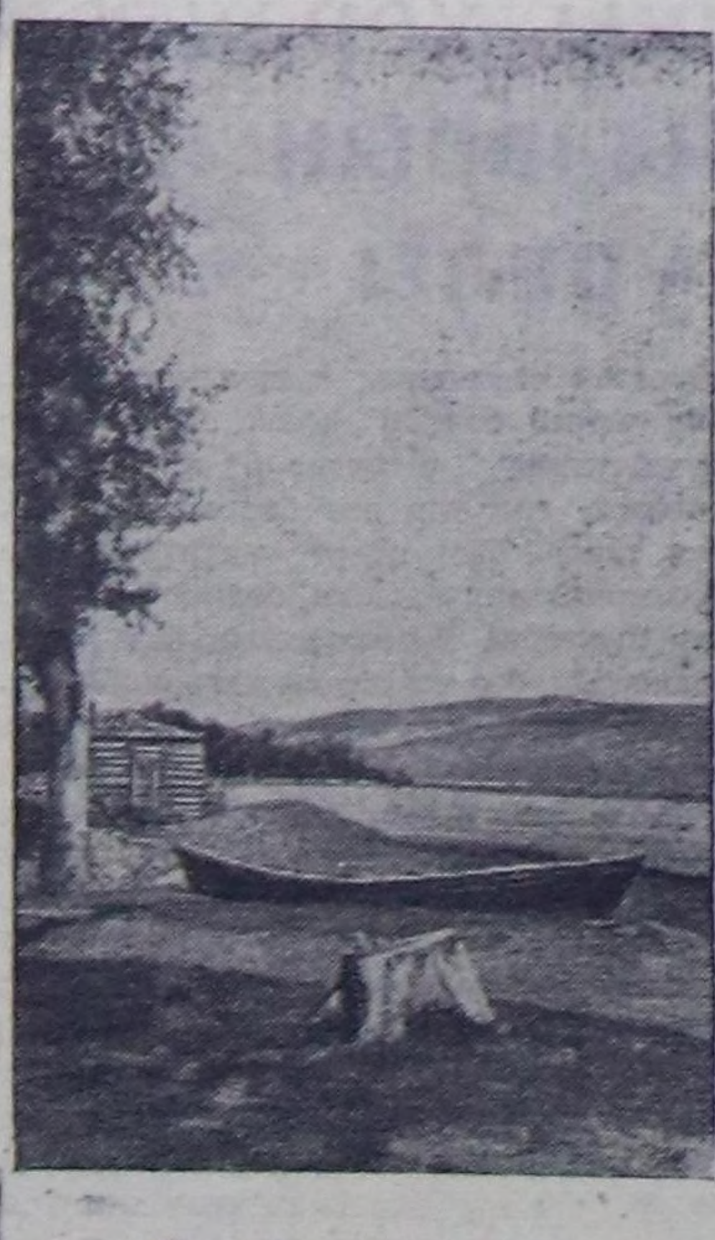

Каа-Хемниң унунда.
Фотоэтюд А. Ермолаевтиң

Суму Совединиң ажылында четпестер

Улуг-Хем районунуң Көк-Чыраа сумузу Совединиң ажыл-чорудулгазында улуг четпестер бар. Суму Соведи депутаттар-биле ажылдавайн турар болгаш чүгле ооң даргазы биле секретари-ле шимчеп турарлар.

Суму Совединиң сессиязын конституция ёзугаар чогуур үезинде чылдырбайн турар. Чамдыкта үндүрген шиитпирниң күүселдези чок, анаа-ла саазын кырынга артып калыр. Суму Совединиң ийи дугаар сессиязы сумуда колхоз суурунга башкылар чурттаар бир бажыңны тударын суму Совединиң даргазы Дарыйга даасткан. Ол шиитпир ам-даа күүсетинмээн. Бажың тудуу ам-даа эгелетинмээн.

Көк-Чыраа суму Соведи сумунуң чурттакчыларының ортузунга тайылбыр массалыг ажылды база кошкак чорудуп турар.

М. МААЖЫК.

Бүдүрүлге бүрүзүнүң ажыл-агыйын, саң-хөөзүн үргүлчү хынаар

Бүдүрүлге, ажыл-агый черлеринге саң-хөө чарыгдалының чурумун быжыглаары, ол черниң ажылын үндезининден экижидеринге болгаш ажыл-агыйын быжыглаарынга бирги чергениң ажык-дузалыг болур.

Областың чамдык бүдүрүлге черлеринде саң-хөөнүң чарыгдалын ажыл-агыйжы эвес кылып турарының ужурундан олар улуг когаралдарга таваржып турарлар.

Чурт үлетпүрүнүң аъш-чем комбинады (директору Лутанин, кол бухгалтери Балакин) 1950 чылда акша хөреңгини ажыл-агыйжы эвес чарыгдап турганындан 800 муң рубль когаралдыг болган. Туранның район үлетпүр комбинады 35 муң рубль, Кызыл-Мажалыктың район үлетпүр комбинады 118 муң рубль когаралдарлыг болгулааннар.

Областың чурт үлетпүрү бодунга чагырткан бүдүрүлге черлериниң ажыл чорудулгазын, ында акша хөреңгиниң чарыгдалын чогуур өйүнде хынавайн турарын үстүнде барымдаалар херечилеп турар-дыр.

Бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары бодунуң бүдүрүлгезиниң копеек бүрүзүн камнаар дээш, бүгү-ле чарыгдалды ыяавыла кандыг бир ажыктыг, үре-түңнелдиг болдурар дээш бүгү-ле хемчеглерни алыр ужурлуг.

П. КИРДЕЕВ.

„ШЫННЫҢ“ МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

„Колхозтарны организас ажыл-агый талазы-биле быжыглаар“

Мооң мурнунда Өвүр районнуң «Торгалыг», «Совет Тываның 5 чыл ою», «Коммунизмче орук» колхозтарның ажылында четпестер дугайында 1951 чылдың январь 13-те № 9 «Шын» солунда «колхозтарны организас, ажыл-агый талазы-биле быжыглаар» деп агелиг чүүл парлатынып үнген.

Бо дугайында Өвүр районнуң ажылчы чоннар депутаттарының Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы эш Давааның дыңнатканы болза,—районнуң үш колхозтарында күш-хүннериниң минимумун чедир ажылдап албаан колхозчулар элээн хөй, чамдык колхозчулар көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын үреп, ында айытканындан ажыр боттарының хуузунда хөй малдыг болуп, база колхозтарның тудуг бригадалары ажылдавайн турар дугайында ук чүүлде фактылар шынныг болган. Көдээ ажыл-агый артельдериниң ажылында четпестерни дарый чайладыр дугайында айтырыгны райкүүскомнуң хуралынга чугаалажып шиитпирлээн. Ылаңгыя бо талазы-биле колхозтарга тускай ажыл чоруткан.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

Рак эмнетинип болур

Рак—нептергей аарыг, муң кижилер бүрүзүнден-не үш кижи рактан аараан туруп болур. Аныяк назылыг кижилерге бодаарга, улгады берген кижилер рак аарыгдан хөйү-биле аарып турар. Бүгү делегейге рак аарыгдан бир чылда 1,5 миллион кижи аарып, өлүп турар. Дыка хөй аарыг кижилер ук аарыгны чогуур өйүнде танып, эмнетпезиниң уламындан өлүп турар.

Рак аарыг болза, кадыгланчак, достегер, онза дүрген өзер ыжык болур. Рак ыжыы органнарның амыдыралының онза чугула тканнарының өй-таарыы ажылын үревишаан, чоогунда тканнарже элээн дүрген тарап өзер. Рак аарыгдан аараан кижи деңзизин чидирип, арып, ханы четпестээр. Рак аарыг бодунуң өскүүшкүнүнүң эртеги үезинде чоокку лимафатиктиг бестерге халдаар; рак аарыгның баштайгы халдаан черинден рак элементилери өске кадык черлерже шилчип, аңаа чаа рак ыжыктар тыптыр. Рак аарыг, бодунуң оон ыңай өскүүшкүнүнге кедереп, частыр, ынчаарда тангренниг ирик хан холумактыг чүве үнер, этинмес оюлган тыптыр. Рак аарыг болза, кончуг берге болгаш бүгү организмге дүрген нептереп тараардаа болза, бир эвес ону аарыг кижи чогуур өйүнде илередип, эмнээшкинни чорудар болза, экириишкинни чеъдип ап болур. Рактан кижи аарый бээрге, аңаа дуза чедирип шыдавас дээр бодал окта шын эвес. Ракка удур тарылгыг кижи, рак үзе эмнетинер аарыг деп чүвени билир болгаш ону эмнээрде кезиишкинниг эмнээшкин херек, база ур үеде эмчиниң хайгааралының адаанга турар ужурлуг. Рак аарыг эгелээрде, кандыг-даа аарышылыг чүве чок, температура бедивес болур. Ол аарыг оожум кедереп эгелээр болгаш билдинмес болур, ол аарыгны билип алырда, дуржулгалыг эмчи хайгааралы херек. Кижи бодунуң кадыкшылын камнаар ужурлуг болгаш организмниң өйүнде байдалындан янзы-бүрү хажыышкынныг аарыгзыныышкыннарга кичээнгейлиг болур. Организмниң бичии-ле хажыышкынныг болгаш аарынчыг байдалы көстү берзе, ол кижи дораан эмчиге барып, сүме алыр ужурлуг. Ындыг байдалдарның хөй нуруузу аңаа айыыл чок болуп төнер болгаш ынчалза-даа ындыг янзылыг хажыышкын рак аарыгның эге хевири боол болур. Ол аарыгның эртеги чадазында билип аптар болза, кижини ол аарыгдан адырып ап болур. Мынчангаш, кандыг-бир орган рак аарыгдан аарый бергенде, көстүп келир улуг эвес аарынчыг болуушкуннар, ооң демдектери болурун улус билген турары канчаар-даа аажок чугула.

Рак аарыг улуг хырынга (кодута), кызыл-өөшке, дорт шөйүндүге, алдыы эринге, дылга, херээженнерниң эмиинге (хөрек безинге), уруг савазынга хөйү-биле халдап аартыр. Эгелеп аарып турар рак аарыгның эртеги демдектери орган бүрүзүнге янзы-бүрү болур.

Эринниң рагы эр кижиниң алдыкы эрнинге хөй болуп турар. Бир эвес алдыкы эринге аарывас, экирбес бичии оюлганчыгаш, кадыг борбакчыгаш тыптып келзе, ылаңгыя, моюнунуң бези ыжып турар апарза, ол рак ыжыы-дыр деп чигзинип болур.

Алдыкы эринниң рагы бодунуң өскүүшкүнүнүң эге үезинге турда, ону эмнээри белен. Рактың оюлганын оя кезип кааптар, бесчигештерни ап кааптар болгаш кезип эмнээниниң , соонда 2—3 неделя болганда, ол кижи бодун шуут кадык мен деп санап болур.

Рак дылга база халдап болур деп чүвени утпаза чогуур. Дылдың рак аарының дыл болгаш туберкулёз аарыгларындан ылгалы болза, рак хөй нуруузунда дылдың кыдыгларындан эгелээр. Аңаа тараа ышкаш бичии борбак кадыгланыышкын тыптып келир. Дылдың кыдыынга тыптып келген кадыгланыышкынны азы оюлганчыгашты кажан-даа рак аарыг деп чигзинип болур; дылдың рак аарының эге үезин мынчаар чииги-биле билип ап болур.

Кызыл-өөштүң рак аарының (бисте ону чинге аарыг деп адап турар өскүүшкүнүнүң эге үезин билип алыры берге, чүге дизе, ол органны көрүп) тудуп шинчиири берге чүве болганда. Ынчалза-даа, кызыл-өөштүң рак аарының өскүүшкүнүнүң эге үезин кончуг чиик байдал-биле билип ап болур; бир эвес кижи чем чиирге ол кызыл-өөштү эртип батпас болу берзе, а ылаңгыя чем кызыл-өөшке ызыртына бээр болза, ол ам рак аарыы-дыр деп чигзинип болур. Ынчаар аараан кижи дораан-на эмчиге баар болза чогуур.

Улуг-хырынның рак аарыы эгелээрде, төш калгааның адаа аар байдалдыг болуп, чем чиир, ылаңгыя эът аймаан чиир хөңнү чок болур, чамдыкта чегиртир, чылдагаан чокта деңзизи кудулаар. Ындыг янзылыг аарынчыг хажыышкыннар улуг-хырынның өске аарыглары боол болуру билдингир, а ынчалза-даа улуг-хырынның рак аарының өскүүшкүнүнүң эге үези ындыг хевирлиг улуг эвес демдектер-биле эгелээр деп чүвени утпазы чогуур. Чогуур өйүнде эмчиге барып, каш хүннерде элээн каш шинчилгелерни кылдырар болза, аарыгның тыптып келгенин илередип ап болур.

Бо үениң кезер эмнээшкини улуг-хырынның, рак аарыын кезип эмнээр аргаларга улуг ажыктыг түңнелдерни чеъдип алган.

Дорт шөйүндүнүң рак аарыы берге аарыг, чүге дизе, аарыгның үзе эмнетинмезинде эвес, харын ону дораан билип ап шыдатынмазынга болур. Аарыг улус колдуунда геморрой аарыгдан аарый берген-дир мен деп бодап чоруур.

Чурттакчы чоннуң аразында мындыг бодал бар, чүл дизе, дорт шөйүндүнүң талазынга аарзынчыг болуушкун болу бээрге-ле, ону геморрой деп адай бээрлер, а геморрой аарыг болза, амыдыралга айыылдыг эвес аарыг болур. Ынчангаш аарыг улус эмчиге барып, дуза дилевес, бодун бөдүүн арга-биле эмнеп турар. Ооң-биле кады, дорт шөйүндүнүң чоогунга бичииле аарынчыг чүүл тыпты берзе, ону кичээнгейлиг көөр ужурлуг. Кажан эмчи дорт шөйүндүнүң чоогун, дорт шөйүндүнүң иштин өйдүктүрүп шинчээн соонда, ам тайбыңчырап болур.

Бир эвес аарыг кижи, ук аарыгны кедеретпейн чыда чогуур өйүнде эмчиге баар болза, ам ынчаарда кезер аргаларны хереглеп тургаш, ол аарыг кижини чиигн-биле адырып болур. Албаннап турда, таарымча чок байдал, шараланчак холумак, чамдыкта ханныг кадыг албан—бо чүүлдер аарыгның баштайгы демдектери ол болур, а ол үеде аарыг кижи дораан-на эмчиге баар ужурлуг. Кол нуруузунда ол ындыг байдалдар кемчок аарыглар боол болур, чамдыкта ол хензиг демдектерниң артында аар рак аарыг чаштынып чыдып болур.

Эмигниң рак аарыы ашактыг херээженнерге хөй, ашак чок аныяк херээженнерге эвээш таваржып турар. Эмигниң янзы-бүрү кадыгланыышкыны херээжен улуска дүвүрээзинниг байдалды таварыштырар ужурлуг, мынчангаш ындыг кадыгланыышкын рак аарының эге хевири боол болур.

Херээженнер ындыг янзылыг өйүнде байдалдан чайлай берген үеде биче кичээнгейни салып турар. Олар хөректе кандыг-бир борбак чүве чуглуп турар-дыр, ол чүве кандыг-даа ондак чок деп санап турар. Ол борбак чүве чамдыкта аарып эгелеп олурар рак болуп чадавас. Бир эвес чогуур өйүнде рак деп танып апса, эмигниң хөрек безин ап кааптар болза, ол аарыг херээжен кижини ук аарыгдан камгалап ап болур.

Уруг савазының мойнунуң рак аарыы үргүлчү таваржып турар, кудуку органның ол рак аарының эгези шуут билдинмес чыгыы, аарывас демдектиг болур. Чамдыкта уруг савазының мойну рактан аараанда, ооң эге демдектери суук чүве үнер, ай демдээнден аңгыда бичии хан төктүүшкүнү болур, база ол ышкаш ай демдээниң өйүнде болуру үрелир. Мынчангаш херээжен кижи ай демдээ өскерлип, үрели берзе, дораан эмчиге баар болгаш оон сүме алыр ужурлуг.

Бис янзы-бүрү органнарга дээп аарткан рак аарыгның демдектерин айыттывыс, ол демдектер кончуг эвээш, бир эвес эмчиге чогуур өйүнде барбас болзуңарза, дүрген өзүп турар рак аарыгның ыжыы бодунуң оон ыңайгы өскүүшкүнүнче шилчип, ол органга болгаш бүгү организмге дыка хөй аар үрегделиишкиннинг кемдээшкиннерни таварыштырып болур.

Рак аарыг болза, берге аарыг, ынчалза-даа, ол аарыгдан аараан кижи муңгагдап баксыравас ужурлуг, чүге дизе, кезип эмнээниниң, рентген херели-биле болгаш радий-биле эмнээниниң түңнелинде ол аарыг кижиниң кадыын болгаш ажыл кылып шыдаар аргалыын эгидип берип шыдаар.

Эмчи **П. ЧЕРКАШИН.**

Малдың уксаазын экижидер

Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң малчыннары нииттиниң мал ажылын хөгжүдер дээш бүгү хемчеглерни ап турар. Малдың уксаазын экижидери-биле доп уксаалыг ийи, 2 каракуль, ийи симменталь уксаалыг бүдүрүкчүлерни садып алганнар.

Малдың ажаалгазын эки чорутканы-биле чоокта чаа бир беден 2 кулунну алган. Олар ийилээ кончуг эки өзүп турар.

Харыысалга чок чорук

Кызылдың көдээ районунуң Көк-тей сумузунда «Победа» колхозтуң мал бригадири Омуне болгаш мал эмчизи Станковский олар боттарының албан хүлээлгезин харыысалга чок күүседип турар болгаш сөөлгү үеде арагалап турарлар.

Колхозтуң малының, ылаңгыя инек малдарның ажаалга кадады, учёду четпес байдалдыг туруп, 18 баш инектер чаңчап-даа барганы билдинмес читкен турунда Омуне, Станковский олар сагыш салбайн турарлар.

Хөй ниитиниң өнчүзүн харыысалгачокка кадарып тургаш чидирген Омунеге харыысалга көргүзер херек.

С. АНДРЕЙ.

Дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлерининиң оралакчыларының баштайгы чөвүлел хуралы

ПАРИЖ. **(СЭТА-ның тускай корреспондентизи).** Дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң оралакчыларының май 16-да болган бежен үш дугаар баштайгы чөвүлел хуралын Францияның төлээлекчизи Пароди даргалаан.

Май 14-те болган хуралга ССРЭ-ниң төлээлекчизи сөөлүнде чүве чугаалаан болгаш дараазында ээлчег үш күрүнелерниң төлээлеринии болуп турган болза-даа, май 15-те болган хуралга АКШ-тың, Великобританияның болгаш Францияның төлээлекчилери сөс алырын күзевээннер. Парлалганың чамдык буржуаз органнарының безин билингени-биле алырга, хүннүң чугаалажыр айтырыгларын дугуржуп алырынга эки бааза болуп турар май 10-дагы чаа совет саналдардан чүге ойталааның АКШ-тың, Великобританияның болгаш Францияның төлээлекчилериниң шынзыдып шыдаптар хире кандыг-даа чүвези чок болгаш олар шуут ытавааннар деп чүве шынчы хайгааракчы бүрүзүнге илдең. Оралакчыларның чөвүлел хуралының таварышканы бергелерниң харысалгазын совет төлээлерже чая каар дээн бичии-даа үндезин чок оралдажыышкын болуп турар ындыг дыңнадыгны Парижтиң май 16-да үнген реакцылыг солуннарынга парлааны ону бадыткап турар.

Май 16-дагы-даа хуралга барыын талакы күрүнелерниң төлээлекчилери боттарының туружунга камгалал кылдыр бичии-даа нижизиг чүве чугаалап шыдавааннар. Хүннүң чугаалажыр айтырыгларының талазы-биле оларның саналдарынга удур совет төлээлерниң чөптүг болгаш ылап шынныг удурланыышкыннарын барымдалаар деп олар бичии-даа күзевээннер. Великобританияның төлээлекчизи Дэвис «мен кандыг-даа чаа чүве чугаалап шыдавас мен» дээш, хүннүң чугаалажыр айтырыгларының үш төлээлерниң сүмелээни үш чүүлдерин камгалаан бодунуң биеэги-ле чугааларын барык ол олчаан кылдыр катаптаан. Ол чүүлдерниң талазы-биле бодунуң туружун совет төлээлер шагда-ла көргүскен деп фактыны сагыштыы-биле херекке албайн, Дэвис «ол саналдарның бирээзин совет төлээлер хүлээп ал шыдавас ирги бе» деп айтырган.

ССРЭ-ниң төлээлекчизи Громыко англи төлээлекчиниң ол кажар эвес аргазын сойгалап илереткен.

—Дэвистиң салган айтырыглары харын негепки дег хире ындыг айтырыглар эвес-тир, чүге дээрге совет төлээлерниң моон мурнунда-ла кылган медеглелдеринде барыын талакы күрүнелерниң бүгү үш чүүлдериниң талазы-биле, а тодаргайлаарга «А», «В» болгаш «С» чүүлдерниң талазы-биле ооң туружу тодаргай илерээн-не болгай. Херек болза, үш күрүнелерниң саналдарының талазы-биле совет туруштуң билдинмес болуп турарында эвес, а ук саналдарны совет төлээлер хүлээп алзын деп Дэвистиң күзеп турары ооң бодунуң медеглелинден илдең-дир. Үш күрүнелерниң саналдарының «А» чүүлүнүң четпестерин, «В» чүүлүнүң четпестерин болгаш «С» чүүлүнүң четпестерин бис айтып турган бис. Бистиң саналдарывыс хөлчок бөдүүн болуп турар: боо-чепсеглээшкинни болгаш чепсектиг күштерни кызырар дугайында айтырыгның талазы-биле ийи саналды—совет саналды болгаш үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң саналын министрлер Чөвүлелинге **дугуруштунмаан айтырыг** шынарлыг кылдыр шилчидип бээр деп бис чөпшээрежип турар бис. Ынчалзажок, ол айтырыгдан аңгыда, өске дугуруштунмаан чүүл, а тодаргайлаарга Атлантика пактызының болгаш американ шериг баазаларының дугайында айтырыг база министрлер Чөвүлелинге шилчитинген болур ужурлуг. Ук чүүлдү хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирерингe болгаш ол айтырыгны министрлер Чөвүлелиниң сессиязынга чугаалажып көөрүнге үш күрүнелерниң төлээлекчилери удур деп Дэвис ынчап чугаалап турар-дыр. Олар чогум-на удурланып турар боорга, совет төлээлер ук чүүлдү ынчангаш, ам министрлер Чөвүлелинге шилчидип бээр деп сүмелеп турар-ла болгай — деп Громыко чугаалаан.

—Германияның боо-чепсеглениишкинин дүжүрер дугайында айтырыг, бистиң бодалывыс-биле алырга, хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга бодунуң чогуур черин ээлезин деп, тодаргайлаарга ук айтырыгның чугула ужур дузазын барымдалааш, ону баштайгы ниити чүүлдүң иштинге бир дугаар черге тургузар ужурлуг деп айтып турган бис. Ол айтырыгларның талазы-биле бир-эвес бис дугуржуп алтар болзувуса, арткан чүүлдерни үш күрүнелерниң саналдарының «В» чүүлүнде кирген аайы-биле дугуржуп алдынган деп санап болур. Атлантика пактызының болгаш американ шериг баазаларының дугайында айтырыгны дугуруштунмаан чүүл кылдыр министрлер Чөвүлелинге шилчидип болбас суг-суг дээн үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң ол чоруун бис чөптүг-дүр деп канчап-даа шыдавас бис дээрзин катаптап тур мен. Хүннүң чугаалажыр айтырыгларының талазы-биле дугуржулганы чеьдип алырын өжегээр бергедедир деп чөңгээлээнде, чүгле ынчаарда ам ындыг турушту ээлеп болур. А бис хүннүң чугаалажыр айтырыгларының талазы-биле дугуржулганы чеьдип алырын бергедедир оруктарны дилээр ужурлуг эвес, а харын оларны дугуржуп чеьдип алырының оруктарын дилээр ужурлуг бис—деп Громыко уламчылаан.

—Боттарының саналдары дээш үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң турушпушаан турар чоруу хүннүң чугаалажыр айтырыгларының талазы-биле дугуржулганы чеьдип алырын олар күзеп турар-дыр деп бичии-даа херечилевейн турар. Боттарының саналдарын өскерти эдер талазы-биле «медерелдигле чүвениң эриин долган бис» дээн үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң ылаңгыя, сөөлгү медеглелдерин мен ынчап тур мен. Ынчаарга, ындыг болганда, медерелдиг чүве деп чүү чүвел, медерел чок чүве деп чүү чүвел дээрзиниң талазы-биле бистиң бодалдарывыс ийи аңгы болуп турар-дыр. Бо тура берген байдалда бис дугуруштунмаан ийи чүүлдү министрлер Чөвүлелинге шилчидип бээр дугайында саналды ёзулуг-ла шынчы, медерелдиг санал-дыр деп санап турар бис. Дугуруштунмаан бир айтырыгны министрлер Чөвүлелинге шилчидип бээринге чөпшээрежип турар, а өске бир дугуруштунмаан чүүлдү шилчидип бээринге удурланып турар үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң туружун бис шынчы эвес-тир деп санап турар бис—деп Громыко чугаалаан.

—Совет төлээлерниң туружу Дэвиске билдингир болзун дээш, совет төлээлерниң чугаалаан чүүлдеринге ам чүнү немеп болурул деп бодаарымга-даа, бистиң туружувустуң талазы-биле кандыг-бир немелде тайылбыр кылган бичии-даа херээ чок-тур. Херек болза, ук туруштуң «билдинмейн» турарында эвес, а үш күрүнелерниң төлээлерниң хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирип келген ССРЭ-ниң төлээлеринге хүлээп алдынмас үш чүүлдериниң бирээзин совет төлээлер ыяавыла хүлээп алзын деп оларның ынчаар күзеп турарында-дыр деп чүве тодаргай-дыр—деп Громыко чугаазының төнчүзүнде ынча дээн.

Атлантика пактызының болгаш американ шериг баазаларының дугайында чүүлдү хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга дугуруштунмаан хевирлиг кылдыр безин киирерингe барыын талакы күрүнелерниң төлээлери чөпшээрешпес деп, ийи удаа чүве чугаалаан Дэвис база катап катаптаан. Ынчалзажок, ук чүүлдү дугуруштунмаан хевирлиг кылдыр министрлер Чөвүлелинге шилчидип бээринге чүге удурланып турарын ол чугаалап шыдаваан.

АКШ-тың төлээлекчизи Джессеп бодунуң чугаазынга ук айтырыгны база-ла оюп каапкан. Атлантика пактызының болгаш американ шериг баазаларының дугайында чүүлдү министрлер Чөвүлелинге шилчидип бээринден үш төлээлерниң ойталаашкынын болгаш Германияның боо-чепсеглениишкинин дүжүрер дугайында чүүлге, ук чугула айтырыгның ужур-дузазынга дүгжүп турар черни бээринден ойталаашкынны камгалавышаан, ооң-биле Джессеп министрлер Чөвүлелиниң сессиязын чыылдырарын барыын талакы күрүнелер черле ынчаш күзевейн турар-дыр дээн совет төлээлерниң чигзиниишкиннериниң бүрүн барымдаалыын база катап бадыткаан. Ол чөптүг болгаш барымдаалыг чигзиниишкиннерни АКШ-тан, Великобританиядан болгаш Франциядан чайладыр болгаш ак чүвени кара кылдыр көргүзер дээш, Джессеп үш төлээлерниң хүннүң чугаалажыр айтырыглары кылдыр киирип келген чүүлдериниң бирээзиниң үндезининге, бир-эвес «А» азы «В» чүүлдерниң үндезининге эвес-даа болза, «С» чүүлдүң үндезининге министрлерниң чөвүлел хуралын «чыып болур» турбуже, «министрлер Чөвүлелиниң сессиязын чыылдырарынга ССРЭ-ниң төлээлери бүгү болдунар чүвелерни кылыр хөөн чок-дыр» суг-суг дээн.

Ооң-биле чергелештир Громыко мынча деп чугаалаан, «С» чүүлге чүү хамаарыжырыл дээрге, бистиң бодап турарывыс-биле алырга, үш күрүнелерниң төлээлекчилери ук чүүлдү чүгле боттарының саналдарының эңме-дик чок вариантыларын тургузарынга хандыкшылдыг болгаш, кииргеннер-дир. Хүннүң чугаалажыр айтырыгларын дугуржуп алырынга ындыг байдалдыг саналдар үндезин болуп шыдавас дээрзин олар билбес дээр ужур чок турганнар. Ук чүүл оода-чадаарда ооң сөзүн тараткан саазынның өртээниң шаа безин четпес болгаш ылап шыңгыы көрүүшкүннүң чөгенчиг үлүүнге-даа төлептиг эвес-тир деп бис ынчаар санап турар бис. Дөрт күрүнелерниң боо-чепсеглениишкинин болгаш чепсектиг күштерин кызырарының база Германияның боо-чепсеглениишкинин дүжүрериниң талазы-биле чаңгыс-даа чүүл чок болуп турар төлевилелдиң үндезининге совет төлээлер-биле дугуржуп ап болур деп АКШ-тың төлээлекчизиниң ынчап кордааныи бодаары берге-ле-дир. Ынчангаш, херек болза чүүлдерниң санында эвес. Дугуржуп алыышкынга бааза болур чаңгыс чүүлдү-даа киирип болур, а дугуржуп алыышкынга үндезин болуп шыдавас беш азы он-даа чүүлдерни киирип болур. Үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң карманнарында оларның саналдарының ам-даа харын элээн каш чүүлдери бар болуп чадавас? Ынчалза-даа чүүлдерниң саны чүнүң-даа дугайын чугаалавайн турар, дугуржулганы чеьдип алыр деп ёзулуг күзел бар бе дээрзиниң дугайын чүүлдерниң саны черле чугаалавайн турар.

—Ынчангаш, «С» чүүлдүң дугайын айытпазы бистиң эрге-ажыктарывыска эки болур ышкаш кылдыр меңээ сагындырар-дыр, чүге дээрге оон башка бис хей-ле хөй шак эртирер бис. Ук чүүлдү, совет төлээлерниң бо чөвүлел хуралга киирген кол айтырыгларын черге хөөп каар дээш, чогааткаы база илдең-дир—деп, Громыко чугаалаан.

Министрлер Чөвүлелиниң сессиязын чыылдырарын кымнар күзеп, а кымнар күзевейн турарыл дээр дугайында айтырыгның талазы-биле Громыко мынча дээн:

—Бистиң ажылывыстың чорулгазының үезинде көстүп келген чамдык факторларны өөренип көргеш, ук айтырыгны совет төлээлер бистиң бо чөвүлел хуралывыстың эге чадазында-ла салып үндүрген. Ук айтырыгны сөөлгү үеде Джессеп база салып турар-дыр. Ынчалза-даа ук айтырыгны хуралдарга салырынга Джессеп чеже-даа кызып шенетинип, ооң ол айтырыының сөзүн стенографтар чеже-даа бижизе, Джессептиң ол талазы-биле чугааларындан фактылар күштүг. Министрлер Чөвүлелин чыылдырарын кымнар күзеп, а кымнар күзевейн турарыл деп чүвени фактылар илдең чугаалап турар.

АКШ-тың чазаа министрлерниң чөвүлел хуралын күзеп турар деп чаңгыс удаа эвес медеглээн мен деп Джессеп чугаалап шыдаар-ла ыйнаан харын. Ындыг медеглелдерниң турганы шынныг. Ынчалзажок, министрлер чүге ужуражыр ужурлутларыл? Тайбыңны деткииириниң болгаш дөрт күрүнелерниң аразынга харылзааны экижидериниң эң-не чугула болгаш эң-не чидиг айтырыгларын чугаалажып көөр дээш ужуражыр ужурлуг деп бис ынчаар санап турар бис. Ынчалзажок бистиң аравыста кол ылгалдар шак аңаа-ла илерээн-не болгай. Ындыг айтырыгларны министрлер Чөвүлелинге көөрү-биле шилчидер дээш совет төлээлер чөптүг-биле туржуп турда, үш күрүнелерниң төлээлекчилери, чижээ, Атлантика пактызының болгаш американ шериг баазаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүнге удурланып турарлары ышкаш, ол айтырыгларны көөрүнге база шуут удурланып турарлар ийикпе азы ук айтырыгларны министрлер көрүп эгелээри билеш оларны кандыг-даа үре-түңнел чок чорукка чедирер ындыг чүүлдү биске хүлээдирин оралдажып турарлар-дыр.

—Ооң чижээ болза Атлантика пактызының болгаш американ шериг баазаларының дугайында айтырыгны бистиң чугаалажып турарывыс болур. Хүннүң чугаалажыр айтырыгларының талазы-биле дугуржулганы чеьдип алырын оралдашкаш, совет төлээлер Атлантика пактызының болгаш американ шериг баазаларының дугайында айтырыгны дугуруштунмаан айтырыг кылдыр министрлер Чөвүлелинге шилчидип бээр деп санал киирген. Ынчалза-даа ол-даа саналды үш күрүнелерниң төлээлекчилери хүлээп албааннар. Ук чүүлдү дугуруштунмаан чүүл кылдыр министрлер Чөвүлелинге шилчидип бээр дугайында сөөлгү совет саналдың талазы-биле үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң ындыг туружу болза улам-на шынчы эвес болгаш улам-на чөптүг эвес болуп турар база ук айтырыгны министрлер чугаалажып болур дээр дугайында үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң медеглелдери-биле оларның ёзулуг туружу бичии-даа дүүшпейн турар деп чүвени көргүзүп турар.

Джессептиң болгаш Дэвистиң чугааларынга чүнү-даа немевээн Пародиниң чугаазының соонда хурал хагдынган.

Дараазында хурал май 17-де болур.

(СЭТА).

Тайбыңның Пактызы дээш!

ТРАНСВААЛ

ПРАГА. Телепресс агентилелиниң медээзин ёзугаар алырга, апрель айның төнчүзүнде Трансваалга (Мурнуу-Африканың эвилелинде) 167 муң ажыг чурттакчыларның бүгү расаларын төлээлээн 400 төлээлер киржикчилиг тайбың талалакчыларының конференциязы болуп эрткен.

Конференцияга тайбың камгалалының Трансваал чөвүлелин тургускан. Чөзүлелдиң даргазынга Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кежигүнү шажынчы Томпсонну соңгаан. Төлээлер Тайбың камгалалының Трансваал чөвүлелинге тайбың дугайында айтырыгның талазы-биле бүгү улустарның санал айтырылгазын чорудар дугайында чагыын берген.

Беш улуг күрүнелерниң аразынга Тайбыңның Пактызын чарар дугайында Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыын болгаш бир эвес улуг чурттарның кайы бирээзи Тайбыңның Пактызын чарарындан ойталаар болза, ол чазактың агрессчи бодалдыын илередип турары ол болур деп көөр дугайында Чөвүлелдиң медеглелин конференция чаңгыс эп-сеткилдии-биле деткээн.

Атомнуг бомбаны болгаш хораннаар газтыг бактерияны база массалыы-биле хыдыырының өске-даа чүүлдерин шуут хоругдаарын конференция кыйгырган. Ол ышкаш ындыг чепсекти бир дугаарында ажыглаан чазакты дайын талазы-биле кем-буруулуг деп санаар дээн кыйгырыгны деткээн.

Оон ыңай Корея дайынны соксадырын, бүгү даштыкы чурттарның шериглерин, ооң иштинде мурнуу Африканың эвилелиниң шериин үндүрерин болгаш ол талазы-биле айтырыгны чугаалажыышкыннар болгаш дугуржулгалар ёзугаар тайбыңы-биле шиитпирлээрин төлээлер негээн.

Дайын талазы-биле кем-буруулугларны хостаарынга болгаш Германияны, Японияны катап боо-чепсеглээринге удурланып турарын конференция медеглээн.

МООЛ АРАТ РЕСПУБЛИКА

Беш улуг Күрүнелерниң аразынга Тайбың Пактызын чарар дугайында Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыының адаанга ат бижидилгелериниң чыылдазы Моол Арат Республиканың бүгү аймактарында улуг идепкей-биле чорутунуп турар.

Тайбың камгалалының национал комитединде бар турар четче эвес медээ-биле алырга, кыйгырыг адаанга 214.242 кижи ат салган болуп турар.

УРУГВАЙ

МОНТЕВИДЕО. Уругвайның тайбың камгалалының национал чөвүлелинге хүн бүрү чурттуң бүгү булуңнарындан беш улуг күрүнелерниң аразынга Тайбыңның Пактызын чарар дугайында Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыының адаанга ат салган бижиктер кээп турар. Чүгле сөөлгү хүннерниң иштинде 3 муң ажыг чаа ат салыышкыннары чыгдынган. Уругвайда кыйгырыгның адаанга ат салганнарның ниити саны 27 муң ажыг кижи болуп турар.

* * *

Беш улуг күрүнелерниң аразынга Тайбың Пактызын чарар дугайында Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыының адаанга ат бижидериниң талазы-биле кампания Уругвайда идепкейлиг эртип турарын Уругвайның «Вердад» солуну бижип турар. Тайбың талалакчылары 35 муң уругвайжылар кыйгырыг адаанга боттарының адын салган.

Бижидилге чыылдазының талазы-биле кампанияны күштелдирер сорулга-биле тайбың камгалалының Уругвай комитеди май 26-дан июнь 3-ке чедир тайбыңның неделязын чарлаарын шиитпирлээн.

КАНАДА

Тайбың камгалалының канада конгрезиниң дыңнадыы-биле алырга, Тайбыңның Пактызын чарар дугайында Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыының адаанга ат бижидилгелериниң талазы-биле кампания канадада улам-на калбак хемчээлдиг болуп турар. Ванкуверде дөрт муң ажыг ат бижидилгелери чыылган деп «Канадиен трибюн» солун бижип турар. Виндзорада автомобиль үлетпүрүнүң ажылчыннары тайбың пактызы чарар дугайында кыйгырыгны чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп быдалаан.

(СЭТА).

Австрияның компартиязының даргазы Копленигтиң 60 хар харлааны

ВЕНА. Май 15-те Австрияның депшилгелиг ниитизи Австрияның коммунистиг партиязының даргазы Иоганн Копленигтиң төрүтүнгенден бээр 60 чыл болган оюн демдеглеп эртирген.

Венага компартияның ийи муң ажыг активчилери киришкен байырлалдың хуралы болган. Хуралдың президиумунге—Австрияның компартиязының удуртукчулары Коплениге баштадыр, ол ышкаш Венгрияның ажылчын чоннар партиязының, Болгарияның болгаш Чехословакияның компартияларының, Румынияның ажылчын партиязының, Германияның чаңгыс-аай социалистиг партиязының, Барыын Германияның, Италияның, Испанияның, Грецияның болгаш Триестиниң хостуг девискээриниң компартияларының төлээлериниң кежигүннери олурушкан.

Хуралды компартияның чиңгине секретари Фюрнберг ажыткан. Копленигтиң адынга ВКП(б) ТК-ның, Польшаның катышкан ажылчын партиязының, Финляндияның, Данияның болгаш өске компартияларның байырлыг телеграммаларын ол номчаан.

ВКП(б) ТК-ның телеграммазын чыылганнар улуг көдүрлүүшкүн-биле уткааннар. Ында чугаалааны:

ЭШ И. КОПЛЕНИГКЕ

Совет Эвилелиниң коммунистиг партиязының Төп Комитеди Силерниң 60 хар харлааныңарның хүнүнде Силерге акы-дуңманың байырын чедирип, Силерниң кадыыңарга болгаш ажылга чедиишкиннерлиг болуруңарга күзеп тур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

Копленигтиң амыдырал-чурттагазының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелди Австрияның коммунистиг партиязының ТК-зының кежигүнү Хоннер кылган. Копleniг болза, чурттуң чонунга ханы хүндүткелдиг болгаш ынакшылдыг болуп турар деп илеткелчи демдеглээн. Австрияның ажылчы чону Копленигти ажылчын аңгының эң эки төлээлекчизи деп көрүп турар деп Хоннер оон ыңай чугаалаан.

«Копленигтиң бүгү амыдыралының оруу бистиң партиявыстың хөгжүлдезибиле үзүктел чок харылзаалыг. Ол болза, фашизмге удур, демократия дээш, дарлалга удур, ажылчы чоннуң экономнуг эргелери дээш демиселдиң оруу болган. Ол болза, бистиң партиявысты быжыглаарының оруу, марксизм-ленинизмниң өөредилгезинге үндезилетингеш ооң кежигүннериниң идеологтуг деңнелин бедидериниң оруу болган. Ол — хосталгаже болгаш хамаарышпас чорукче орук, быжыг тайбыңче болгаш чурттуң депшилгезинче орук» деп бодунуң илеткелиниң төнчүзүнде Хоннер чугаалаан.

Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының генийлиг баштыңчызы эш Сталин баштаан тайбыңның, бурунгаар депшилгениң болгаш социализмниң чөлеңгиинжи болуп турар улуг Совет Эвилелин, коммунистиг партияны быжыглаарынга бодунуң бүгү күштерин моон соңгаар бээрин Копленig харыы сөзүнге бүзүреткен.

Акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгада

ПРАГА. Венгрияда эң улуг электростанцияларның бирээзи «Инота» деп электростанцияның тудуунга хереглээр үлетпүр дерилгелерин Чехословакияның элээн каш бүдүрүлгелери кылып берип турар. Ындыг бүдүрүлгелерниң бирээзи Праганың «Чкд дукла» деп заводунуң коллективи «Инотаның» тудугжулары-биле социалистиг чарышче кирген. Ук заводтуң ажылдакчылары туттунуп турар электростанцияга хереглетинер дерилгелерни бүдүрүп бээр хуусаазын кызырарын хүлээнген. А Венгрияның тудугжулары электростанцияда ажылдарның чорулгазын дүргедедир деп хүлээнгеннер.

Чаржып турар ийи тала «Инота» деп электростанцияга хереглээр дерилгелерни бүдүрүп берип турар бүгү венгер болгаш чехословак бүдүрүлгелерниң коллективтерин социалистиг чарышка катыжарынче кыйгырган.

(СЭТА).

Кореяда болуушкуннар

Улустуң армиязының Кол командылалының дыңнадыы

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказының Улустуң армиязының Кол командылалының май 18-те медээлээни болза, бүгү фронтуларга Улустуң армиязының кезектери кыдат эки-турачыларның сырый деткимчези-биле дайзынның дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг чидиригтерни таварыштырбышаан, оларны мурнуу чүкче ап октавышаан, англи-америк эжелекчи шериглерниң атакаларын чедиишкинниг-биле ойтур шаап турар.

(СЭТА).

Кыдатта бүдүрүлгениң патриоттуг чарыжы

ПЕКИН. Кыдат улус республиканың ажылчы чоннарының ортузунда бүдүрүлгениң патриоттуг чарыжы хүн тудуш улам калбарып турар. Солуннар кыдат ажылчы чоннарның чеьдип алган чаа-чаа бүдүрүлгечи рекордтарының дугайын, бүдүрүлгечи чарышче кирип турар бүдүрүлгелерниң чаа-чаа коллективтериниң болгаш үлетпүр адырларының дугайын дыңнадып турар.

«Гунженьжибао» солуннуң медеглээни болза, патриоттуг чарыштың түңнелинде, Шэньси аймакта Сиань хоорайның пөс-таавы фабриказының ажылчыннары аргып каан пөстер бүдүрүп үндүрер талазы-биле чаа рекордту тургусканнар. Соңгу-Барыын Кыдаттың чазаа болгаш хөй-нииити организациялары ук фабриканың коллективинде өөрүп четиргенин илереткен болгаш кызыл тукту тывыскан.

«Тяньцзинь» солуннуң бижип турары болза, профэвилелдериниң тяньцзинь Совединиң инициативазы-биле патриоттуг бүдүрүлгечи чарышты калбартыр дээш, бүдүрүлгениң шылгаракчыларының, шалыпчы бригадалар удуртукчуларының, партия, администрация болгаш хөй-нииити организацияларының харысалгалыг удуртукчуларының чөвүлел хуралын эртирген. Ук хуралга 600 ажыг кижи олурушкан. Аңаа чүве чугаалаан Тяньцзинь хоорайның мэри патриоттуг бүдүрүлгечи чарышты, ук чарыш бүгү ажылчы чоннарны шыва алыр кылдыр ынчаар, калбартырынче олурушканнарны кыйгырган.

(СЭТА).

Албанияның ажылчыннары продукцияның бот-өртээн чиигедири дээш демисежип турар

ТИРАНА. Албанияның телеграф агентилелиниң дамчыдып турары болза, Албанияның ажылчы чоннары продукцияның бот-өртээн чиигедири дээш демиселге элээн чедиишкиннерни чеьдип ап турар.

Бо чылдың бирги кварталының дургузунда автомобиль транспортунда чүък дажылгазының бот-өртээ эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, 12 хуу, демир орук транспортунга—10 хуу, далай транспортунга — 17 хуу чиигээн. Транспорт ажылчыннары, бот-өртектиң чиигээниниң ачызында, күрүнеге 8 миллион ажык лекти камнап бергеннер. Энвер Ходжа аттыг заводтуң коллективи план күүселдезиниң талазы-биле чеьдип алган эки түңнелдериниден аңгыда, продукцияның дыка хөй хевирлериниң бот-өртээн чиигеткеннер.

Бот-өртекти чиигедир талазы-биле эки түңнелдерни ук чурттуң өске-даа хөй бүдүрүлгелери чеьдип алган.

Харысалгалыг редактор
О. А. ТОЛГАР-ООЛ.

Тыва көдээ ажыл-агый техникуму 1951—1952 өөредилге чылында дараазының салбырларынга

Өөреникчилер хүлээп алыышкынын чарлап тур:

1. Агрономияның
2. Зоотехнияның
3. Ветеринарияның

Шупту салбырларга өөредилгениң хуусаазы 4 чыл. Техникумга чеди чыл школазының хемчээли-биле билиглиг, 14-тен 30 хар чедир назылыг ССРЭ-ниң бүгү эр, херээжен хамаатыларын хүлээп алыр. Августуң 1-ден 20-ге чедир дараазының **эртемнеринге** кирериниң экзаменнерин чорудар:

а) конституцияның (аас-биле).

б) орус дылдың болгаш литература номчулгазының (аас-биле болгаш бижимел-биле).

в) математиканың (аас-биле болгаш бижимел биле)

БИЛДИРИИШКИННИ ТЕХНИКУМНУҢ ДИРЕКТОРУНУҢ АДЫНГА АДААНДА КАПСЫРЫЛГАЛАРЫ-БИЛЕ ЧОРУДАР:

а) билииниң дугайында херечилел
б) автобиография
в) үш фото чурук
г) кадыының дугайында шынзылга

Ажылчы араттарның болгаш колхозчуларның уругларын күрүнениң долу хандырылгазынга хүлээп алыр.

Техникумнуң адрези: Кызыл хоорай, Щетинкин кудумчузу, бажың № 54, телефон—5—50.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин кудумчузу, бажың, 7. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харысалгалыг редакторнуң 3—62; харысалгалыг редакторнуң оралакчызының, партия амыдыралының, культура, литература болгаш уран-чүүл килдистерниң—3—88; харысалгалыг секретарьның пропаганда болгаш агитация, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт, чагаа килдистериниң—3—68; иштики информация, бухгалтерияның—3—65.

Б00852. Облкүүскомнуң типографиязы